

FILOZOFSKI FAKULTET UNIVERZITETA U SARAJEVU

ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

**Prevenција digitalnog nasilja kao jedan od prioriteta stručnog
usavršavanja nastavnika**

Završni magistarski rad

Mentor: doc. dr. Emina Dedić Bukvić

Studentica: Frljak Adna

Sarajevo, mart, 2021. godine

ZAHVALNICA

Hvala mojim roditeljima i bratu na svakodnevnom odricanju, pozivima, podršci i finansiranju. Bez vas ovo ne bih mogla. Ovo je još jedna naša zajednička diploma.

Također, hvala kolegici i saborcu Nejri koja je kroz oba ciklusa bila podrška i motivator, ali ponajviše, prijatelj. Hvala mojim dragim prijateljicama Aidi, Mineli, Zamiri i Lamiji koje su uvijek bile tu kada je potrebno i koje su slušale sve moje pedagoške teme. Hvala do neba srcu dragoj osobi koja je moje školovanje, ali i svakodnevno dolaženje u Sarajevo učinila lakšim i milijim, te koja je uvijek nalazila način da bude motivator i snaga.

Hvala najboljoj mentorici Emini Dedić Bukvić koja je sve ove godine bila prije svega čovjek, a potom nastavnik i model. Hvala za uloženi trud i vrijeme, ali i što nas je podučila kako to jedan pedagog treba da živi i radi.

U konačnici, hvala kolektivu OŠ „Šejh Muhamed ef. Hadžijamaković“ na ljubaznosti i susretljivosti bez čije pomoći ovaj rad danas ne bi bio kompletan. Hvala Aktivu nastavnika Informatike koji su željeli nesebično izaći u susret, te učestvovati u izradi rada. Naravno, hvala svim mojim profesorima i asistentima za pomoć i savjete, vrijeme i preneseno znanje.

Sadržaj

Definiranje osnovnih pojmova	6
TEORIJSKI DIO	7
1. INTERNET I NASILJE	7
1.1. Nagli razvoj digitalne tehnologije	8
2. DIGITALNO NASILJE	10
2.1. Digitalno nasilje & Vršnjačko nasilje	11
2.2. Rani znaci prepoznavanja digitalnog nasilja	13
3. PREVENCIJA DIGITALNOG NASILJA	15
3.1. Kako škola može da utiče na prevenciju nasilja?	17
4. STRUČNO USAVRŠAVANJE NASTAVNIKA	19
5. METODOLOŠKI DIO	23
5.1. Problem istraživanja	23
5.2. Predmet istraživanja	23
5.3. Cilj istraživanja	24
5.4. Zadaci istraživanja	24
5.5. Istraživačka pitanja	24
5.6. Metode, tehnike i instrumenti prikupljanja podataka	25
5.7. Uzorak	26
5.8. Obrada podataka	27
INTERPRETACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA	28
6. ZAKONSKA OSNOVA STRUČNOG USAVRŠAVANJA NASTAVNIKA U BOSNI I HERCEGOVINI	28
7. ANALIZA DOKUMENATA VEZANIH ZA ISTRAŽIVANJE	32
7.1. Analiza godišnjeg nastavnog plana i programa nastavnog predmeta Informatika za osnovnu školu na području Kantona Sarajeva	32

7.2. Analiza mjesečnih nastavnih planova i programa nastavnog predmeta Informatika u OŠ „Šejh Muhamed ef. Hadžijamaković“	34
7.3. Analiza mjesečnih planova i programa odjeljske zajednice u OŠ „Šejh Muhamed ef. Hadžijamoković“	36
7.4. Analiza školskih dokumenata za stručno usavršavanje	37
7.4.1. Percepcija nastavnika koji predaju nastavni predmet Informatika na nivou Kantona Sarajevo i razrednika u OŠ „Šejh Muhamed ef. Hadžijamoković“ o stručnom usavršavanju	37
8. ANALIZA ODGOVORA NASTAVNIKA KOJI PREDAJU NASTAVNI PREDMET INFORMATIKA	42
9. ANALIZA ODGOVORA NASTAVNIKA KOJI SU RAZREDNICI	50
Zaključak	56
Literatura	58
10. PRILOZI	61
10.1. Anketa za nastavnike koji predaju nastavni predmet Informatika	61
10.2. Anketni upitnik za razrednika	67

Uvod

“Dopadljivi virtualni svijet, gotovo bezgraničan, posebno je izazovan za djecu i mlade, podstiče njihovu radoznalost i privlači ih prividom slobode i samostalnosti “
(Krkelić, 2013).

Kraj 20. i početak 21. stoljeća označen je naglim tehnološkim napretkom. Pojavljuje se Internet, koji iz dana u dan sve više zaokuplja ljudske živote. Danas, slobodno možemo da kažemo, Internet spada u nezaobilazno komunikacijsko sredstvo. Internet podrazumijeva globalnu mrežu (Kodžoman i sur., 2013). Pomoću Interneta razvija se obrazovanje, kultura, ali i sama socijalizacija. Dakako da posjeduje mnoštvo pozitivnih strana, bez kojih današnji svijet bi bio naprosto nezamisliv.

Međutim, kada govorimo o pozitivnim stranama logičkim slijedom dolazimo i do negativnih strana koje dakako mogu imati veoma ozbiljne posljedice za društvo. Upravo iz razloga prekomjernog korištenja računara, tableta i mobilnih uređaja, nedovoljne stručnosti i znanja prilikom same upotrebe, ali i različitih osobina ličnosti korisnika javlja se sve veći broj situacija koje imaju negativne učinke po pojedince.

Prateći različite medije i dokumente koji govore o pojavi nasilja, nažalost, u današnjem vremenu u školskom okruženju je nerijetka pojava digitalnog nasilja među učenicima. Jedna od primarnih mjera prevencije bi trebali biti roditelji, ali danas u generacijama koje slobodno možemo nazvati „digitalnim generacijama“ smo u takvoj situaciji da su djeca nerijetko učitelji svojim roditeljima, te da su dosta stručniji i da raspolažu sa više znanja o tehnologiji u odnosu na svoje roditelje. Gledano u budućnost, kao roditelji, pedagozi ili na kraju krajeva građani, dužni smo da omogućimo adekvatnu sredinu i okruženje, kako svom djetetu, tako i učeniku. Društvo je potrebno uputiti u problem današnjice, što je izvodljivo različitim edukacijama, seminarima ili radionicama. Na taj način bi imali kako teorijsku, tako i preventivnu podlogu.

Odgojno-obrazovni djelatnici se dakako mogu promatrati kao vid kvalitetne prevencije digitalnog nasilja, međutim potrebno ih je adekvatno pripremiti i usavršiti za taj korak. Iz tog razloga, stručno usavršavanje nastavnika bilo bi kvalitetna i relevantna podloga za prevenciju i pomoć društvu. U nastavku, analizom sadržaja ispitana je tema nasilja i digitalnog nasilja, Interneta, ali i stručnog usavršavanja nastavnika. Također, istraživanjem prakse odgovorit ćemo na postavljena istraživačka pitanja, te uvidjeti značaj stručnog usavršavanja nastavnika kada je u pitanju prevencija digitalnog nasilja.

Definiranje osnovnih pojmova

U nastavku bit će predstavljeni ključni pojmovi ovog rada sa njihovim obrazloženjem radi lakšeg i kvalitetnijeg uvida u rad.

- Nastavnik¹ je osoba kojoj društvo i prosvjetne vlasti priznaju da je kvalifikovana za obrazovanje i vaspitanje djece, omladine i odraslih (Potkonjak & Šimleše, 1989).
- Nasilje je namjerno korištenje fizičke sile i moći prijetnjom ili akcijom prema samome sebi, prema drugoj osobi, ili prema grupi ljudi ili čitavoj zajednici, što bi moglo rezultirati ili rezultira ozljedom, smrću, psihološkim posljedicama, nerazvijenošću ili deprivacijom (Žilić, 2016).
- Internet podrazumijeva globalnu mrežu (Kodžoman i sur., 2013).
- Digitalno nasilje (engl. *cyberbullying*) je svaka komunikacijska aktivnost putem Interneta (kroz upotrebu e-mailova, web stranica, blogova), videa ili mobilnih telefona koja služi kako bi se neko dijete ponizilo, zadirkivalo, prijetilo mu se ili ga se teroriziralo na neki drugi način. Uvijek je cilj povrijediti, uznemiriti ili na bilo koji drugi način naštetiti djetetu, bilo u obliku tekstualnih ili video poruka, fotografija ili poziva ili neugodnih komentara. Može ga činiti jedna osoba ili grupa djece (Crnković, 2012).
- Stručno usavršavanje – dio je lične kulture nastavnika, usmjereno na praćenje i usvajanje savremenih dostignuća u struci, sticanje i inoviranje znanja u cilju unapređivanja odgojno-obrazovnog rada, a u svrhu razvoja ličnosti učenika (Kafedžić i sar., 2013).

---

¹ U daljnjem tekstu pojam nastavnik će podrazumijevati sve odgojno-obrazovne djelatnike koji rade i podučavaju učenike/studente, a obuhvataju radnike primarnog, sekundarnog i tercijalnog nivoa obrazovanja.

TEORIJSKI DIO

1. INTERNET I NASILJE

Nasilje se kao društvena pojava tumači na vrlo različite načine, pa tako postoje, njegova različita teorijska shvaćanja i sukladne informacije. Nasilje se najčešće određuje kao upotreba sile da bi se neka osoba ozlijedila, a modus počinjenja je raznolik i obuhvaća djelovanja kao što su: upotreba fizičke sile s ciljem utjecaja i iznude određenog ponašanja; napad na osobu, koji se sastoji u fizičkom nanošenju udaraca i ozljeda, emocionalnom i psihičkom povređivanju; nezakonito služenje silom i fizičkom snagom; ilegalna; protupravna i nepravna uporaba sile; primjena različitih oblika prisile, te oblik sile i agresije kojima se služi uz protivljenje i otpor onih nad kojima se ona provodi (Muratbegović i sur., 2017).

Četiri karakteristike nasilja po Prpiću (2006):

1. **Nesrazmjer moći** - nasilnik može biti stariji, jači, popularniji, bogatiji...Sam broj djece koja združeno zlostavljaju može prouzročiti ovaj nesrazmjer moći.
2. **Namjera povređivanja** - nasilnik želi nanijeti emocionalnu ili fizičku bol, očekuje da će njegovi postupci boljeti i uživa u promatranju patnje. Nasilje podrazumijeva želju za povređivanjem druge osobe.
3. **Prijetnja daljnjom agresijom** - i nasilnik i žrtva znaju da će se nasilničko ponašanje vjerojatno ponoviti. Nasilništvo nije jednokratno događaj.
4. **Prestravljenost** – javlja se kao rezultat sustavnog nasilja koje se koristi da bi se zastrašilo druge i održala dominacija. Strava koja se javlja u djece koja su meta nasilja nije samo sredstvo za postizanje cilja; ona je sam cilj. Nakon što se stvori prestravljenost, nasilnik se može ponašati slobodno, bez straha od okrivljavanja ili odmazde. Žrtva postaje toliko bespomoćna da je vrlo malo vjerojatno da će uzvratiti ili reći nekome za nasilništvo.

Prema Popadiću (2009) razlikujemo nekoliko vrsta nasilja:

- Fizičko nasilje,
- Emocionalno nasilje,
- Seksualno nasilje,

- Digitalno nasilje.

Ovaj rad bazirat će se na digitalno nasilje, kao i na njemu bliske pojmove.

1.1. Nagli razvoj digitalne tehnologije

Kada govorimo o napretku i razvoju, 21. stoljeće je glavno oličenje toga. Nagli razvoj tehnologije uticao je na razvoj društva, sistema, ali i socijalizacije. Samim tim, društvo prati korak razvoja i nastoji odgovoriti na sva pitanja i nedoumice.

Pristup Internetu, uz dostupnost različitih informacija i sadržaja, omogućuje i komuniciranje s ljudima iz cijelog svijeta. Jean Baudrillard (2001; prema Labaš 2011) ističe kako je brzo i jednostavno komuniciranje putem Interneta dovelo do neravnoteže i pomućivanja granica između „stvarne“ i „virtualne“ zbilje. Navodi kako se to posebno odnosi na mlađe generacije koje su, zbog medijske socijalizacije, razvile različite načine korištenja medijima od onih koji su tipični za njihove roditelje.

Za nepune dve decenije, digitalna tehnologija prožela je svakodnevnicu ljudi širom planete, a digitalni mediji postali su sveprisutni, najrasprostranjeniji i najmoćniji mediji. Upotreba digitalnih medija obuhvata sve veći broj ljudi, kao i sve mlađe uzraste. Među korisnicima Interneta, na globalnom nivou, nalazi se približno jedna trećina onih koji su mlađi od 18 godina (Popadić i Kuzmanović, 2016). Internet je u relativno kratkom periodu postao najpopularniji medij među djecom i mladima. Savremena »digitalna generacija« od malih nogu posjeduje odličnu informatičku pismenost i stoga je podložna utjecaju novog medija, što je više nego očito (Ružić, 2011). Odgovorne osobe često odgoj za medije svode na zaštitu od njih, a manju pažnju usmjeruju na odgoj za odgovornu upotrebu medija. Odgoj za medije treba težiti tome da mladog čovjeka usmjeri samostalnosti u uporabi medija, te razvijanju kritičkoga stave prema sadržajima koji mediji prenose (Vuletić, i sur., 2014). Baš iz tog razloga ovaj rad bi trebao ukazati na potrebu da odgovorne i kompetentne osobe nastoje primarno usvojiti potrebna znanja i iskustva kako bi na najbolji način prenijeli učenicima ili mladima općenito. Internet kao komunikacijsko sredstvo može da bude zaista jako oružje, dok je do nas na koji način ćemo ga upotrijebiti.

Danas zasigurno možemo konstatovati da su dječije kompetencije u digitalnom okruženju važna sastavnica općih i generičkih kompetencija potreba savremenog društva. Stoga je logično očekivati i porast problema u tom području digitalnog okruženja djeteta. Najčešći nusefekat novih komunikacija među djecom i sa djecom u digitalnom okruženju

danas se ogleda u različitim oblicima nasilja. Te vrste nasilja se mogu interpretirati u okvirima dviju usko povezanih pojava: virtuelizacije djetinjstva i zahtjeva za informatičkom pismenosti djece (ali i odraslih). Virtuelizacija djetinjstva započinje vrlo rano zahvaljujući dostupnosti tehnologije, a koja je posredovana odraslima (roditeljima). S druge strane, imperativ ujednačavanja kriterija akademske uspješnosti koja se javlja u okvirima Evropske unije, a koja pred sadašnje i buduće članice stavlja zadatak uvođenja curriculuma informatičke pismenosti već u predškolskoj dobi (Muratbegović i sur., 2017).

Od svih dosadašnjih sredstava komunikacije, koji su proteklih stoljeća mnogobrojnim osobama uklonila barijeru vremena i prostora, Internet je najnovije i s mnogih gledišta najmoćnije sredstvo. Približavajući se trećem tisućljeću, čovječanstvo stvara globalnu mrežu za trenutačno prenošenje informacija, ideja i procjena u znanosti, trgovini, odgoju, politici, umjetnosti i zabavi (Vuletić i sur., 2014). Digitalna komunikacija ima niz specifičnosti koje je i čine toliko popularnom. Digitalne medije, najprije odlikuje izvanredna lakoća razmjene i širenja poruke. Poruka poslata i-mejlom ili u vidu SMS-a stiže skoro trenutno bez obzira na geografsku udaljenost; ako pošiljalac to želi, može istovremeno biti dostupna ogromnom broju primalaca (atraktivan snimak okačen na JuTjub za samo jedan dan poseti preko milion ljudi), a pritom je ta komunikacija praktično besplatna (Popadić i Kuzmanović, 2016).

Dakako, sa pozitivnim stranama, također dolaze i negativne strane Interneta. Zloupotreba Interneta se javlja od samog početka, a danas je uglavnom usmjerena prema djeci i adolescentima. Osim što pruža brojne mogućnosti za učenje i razvoj, savremena tehnologija opskrbljuje mlade ljude čitavim arsenalom oruđa za socijalnu okrutnost. Zato se sve češće među naučnicima, praktičarima, ali i u široj javnosti, govori o novom obliku nasilja među mladima, tzv. digitalnom nasilju (Popadić i Kuzmanović, 2016).

Društvene mreže samo su neke od stranica na kojima naivnost mladih korisnika može doći do izražaja. Facebook, MySpace, Instagram i Snapchat postali su mjesto na koje se mladi svakodnevno prijavljuju, proučavaju profile drugih ljudi, objavljuju, dijele i komentiraju sadržaje različite tematike te komuniciraju s drugima (Boyd, 2007).

Internet je danas glavno sredstvo komuniciranja, istraživanja ili učenja. Omogućava lakši i brži protok informacija ili dolazak do njih, međutim, Internet je također i jedno od mogućih sredstava nasilja. Osobe, posebice djeca vrlo lahko mogu da pronađu sve što ih zanima, da stupe u kontakt sa drugim licima ili da budu izloženi svakojakim situacijama. U nastavku rada govorit ćemo nešto detaljnije o samom digitalnom nasilju.

2. DIGITALNO NASILJE

U posljednje vrijeme kao poseban oblik nasilja izdvaja se digitalno nasilje, koje se definiše kao slanje ili objavljivanje povređujućih ili surovih tekstova ili slika koristeći Internet ili druga digitalna komunikacijska sredstva (Popadić, 2009). Može se odnositi na tekstualne ili video poruke, fotografije ili pozive, a vrlo često uključuje nekoliko oblika komunikacije (zvuk, slika, animacija, fotografija itd.) (Pregrad i sur., 2011).

Digitalno nasilje (engl. *cyberbullying*) je svaka komunikacijska aktivnost putem Interneta (kroz uporabu e-mailova, web stranica, blogova), videa ili mobilnih telefona koja služi kako bi se neko dijete ponizilo, zadirkivalo, prijetilo mu se ili ga se teroriziralo na neki drugi način. Uvijek je cilj povrijediti, uznemiriti ili na bilo koji drugi način naštetiti djetetu, bilo u obliku tekstualnih ili video poruka, fotografija ili poziva ili neugodnih komentara. Može ga činiti jedna osoba ili grupa djece (Crnković, 2012). Digitalno nasilje uključuje zlostavljača koji je anonimni i ne otkriva se, publika je izuzetno široka, uvrede su svima dostupne, a žrtva je stalno izložena i ne može pobjeći (Prpić, 2006).

Digitalno nasilje je pojava koja slobodno možemo reći karakterizira društvo današnjice. Svi oni koji su slabi na riječima i djelima uživo, oslobađuju svoju ličnost u virtuelnom svijetu. Zašto? Naprosto, osobama je dosta lakše ukoliko ispred sebe imaju neku pregradu, distancu koju smatraju utočištem ili zaštitom. U ovom slučaju to je ekran. Osjećaju se jačim, ekstremnijim i smatraju da imaju pravo reći ili uraditi što poželevaju, bez razmišljanja da li će nastati neke posljedice. Danas, kada nam je život prikazan na različitim društvenim mrežama sa dozvolama komentaranja ili odgovaranja, imamo itekako kvalitetnu podlogu za nasilje. Povod s druge strane može da bude bilo šta.

Autorica Buljan Flander (2010) navodi da je nekoliko skupina najčešće izloženo digitalnom nasilju, i to:

- Djevojčice,
- Stariji tinejdžeri,
- Djeca s raznim problemima,
- Djeca koja često koriste internet,
- Djeca koja razgovaraju sa strancima.

Prema Buljan-Flander (2010) postoje dvije vrste nasilja preko Interneta:

- izravan napad,
- napad preko posrednika.

Izravan napad događa se kad maloljetnik:

- šalje uznemirujuće poruke mobitelom, e-mailom ili na chatu,
- ukrade ili promijeni lozinku za e-mail ili nadimak na chatu,
- objavljuje privatne podatke ili neistine na chatu, blogu ili internetskoj stranici,
- šalje uznemirujuće slike putem e-maila ili MMS poruka na mobitelu,
- postavlja Internetske ankete o žrtvi,
- šalje viruse na e-mail ili mobitel,
- šalje pornografiju i neželjenu poštu na e-mail ili mobitel,
- lažno se predstavlja kao drugo dijete (Buljan-Flander, 2010) .

Nasilje preko posrednika događa se kad počinitelj napada žrtvu preko treće osobe, koja toga najčešće nije svjesna. Primjerice, neko dijete dozna lozinku drugog djeteta za njegovu e-mail adresu ili nadimak na chatu. Tako s njegove e-mail adrese može slati uznemirujuće poruke njegovim prijateljima, ostavljati neprimjerene poruke na blogu, chatu ili forumu. Svima se tako čini da je žrtva zapravo ta koja čini loše stvari. Prijatelji će se posvađati s njime, administrator će isključiti njegov nadimak ili e-mail adresu, roditelji će se naljutiti na njega i bit će kažnjen. Oni su posrednici u zlostavljanju, a toga nisu ni svjesni (Buljan-Flander, 2010).

2.1. Digitalno nasilje & Vršnjačko nasilje

Vršnjačko digitalno nasilje, u svijetu poznatije kao cyberbullying, Bilić i sur. (2012) svrstavaju u posebne oblike nasilja o kojem se zbog pojave Interneta i razvoja moderne tehnologije u posljednje vrijeme često govori. Osim u klasične oblike nasilja (fizičko, verbalno, seksualno, ekonomsko), djeca su u novije vrijeme uključena u nasilnička ponašanja posredstvom digitalnih medija (Strabić, Tokić-Milaković, 2016).

Vršnjačko nasilje podrazumijeva razne oblike nasilničkoga ponašanja koje počinitelj nasilja čini nad žrtvom iste ili slične dobi. U novije vrijeme sve je prisutnije digitalno vršnjačko nasilje, kojemu je glavna karakteristika njegovo odvijanje u virtualnom svijetu (Internet, mobitel), za razliku od tradicionalnoga, koje se odvija u realnom svijetu (najčešće u školi i školskom okruženju). Za razliku od tradicionalnoga nasilja, u digitalnom vršnjačkom nasilju počinitelj nasilja ostaje anonimn i može se skrivati iza privremenih adresa e-pošte, nadimaka ili iza nepoznatoga broja mobitela (Kuterovac-Jagodić, 2016).

Vršnjačko nasilje putem Interneta, može biti prisutno 24 sata na dan, svih sedam dana u sedmici, zbog čega su mu djeca i mladi nerijetko izloženi i kod kuće, odnosno na mjestima koja bi im ranije bila sigurno utočište. Ono što je adolescentima posebno bitno je publika, stvarna ili zamišljena. Publika i svjedoci vršnjačkom nasilju putem Interneta mogu biti doista mnogobrojni i izuzetno se brzo povećavati. Nadalje, anonimnost koju Internet omogućava oslobađa osobu socijalnih normi i odgovornosti za svoje postupke, pojačavajući osjećaj nesigurnosti i straha kod žrtve. Bez fizičkog kontakta sa žrtvom i publikom, mladi mnogo teže uviđaju posljedice i štetu koju njihove riječi mogu nanijeti (Crnković, 2012).

Također, postoji ekvivalentnost između klasičnog vršnjačkog nasilja i digitalnog nasilništva u samim ulogama djece. Tako su djeca koja čine klasično nasilje sklona i nasilnom postupanju putem digitalnih medija. Isto tako, djeca koja su izložena klasičnim oblicima nasilja od strane vršnjaka često doživljavaju i digitalno nasilje (Strabić, Tokić-Milaković, 2016).

Digitalno vršnjačko nasilje podrazumijeva različita ponašanja koja se odvijaju putem Interneta, mobitela i drugih elektroničkih, kojima pojedinac ili grupa nastoji nekome nanijeti štetu. Digitalno vršnjačko nasilje može uključivati širenje neugodnih informacija (bile one istinite ili lažne) o pojedincima, njihovim obiteljima i/ili prijateljima, širenje povjerljivih informacija namijenjenih samo osobi koja ih širi, širenje fotografija ili videosnimki snimljenih bez pristanka žrtve ili onih koje je žrtva snimila za uži krug osoba, ali i nastojanja da se osobu isključi iz društva (Buljan-Flander, 2015).

Digitalno nasilje kao što možemo zaključiti vrlo je često povezano sa vršnjačkim nasiljem. Naravno, uvijek je bilo da su dječica ta koja se međusobno zezaju, šale ili provode vrijeme skupa. Međutim, danas smo svjedoci da je to uzelo prevelikog maha i da svakodnevne šale mogu preći granicu tipičnosti. Svakodnevno smo svjedoci da se vršnjačko nasilje događa i nažalost, ne tako često sve se to i digitalizira.

2.2. Rani znaci prepoznavanja digitalnog nasilja

Djeca danas od najranijeg uzrasta imaju mogućnost korištenja i pristupa digitalnoj tehnologiji. Na početku, roditelji iz različitih razloga pred svoju djecu stavljaju beskonačnu ponudu Interneta želeći zakupiti djetetovu pažnju, umiriti ga ili jednostavno skrenuti fokus na hranu, odjevanje ili tišinu. Sve to naše najmlađe jedinice u društvu čini pasivnim korisnicima ove jake mreže. Međutim, korak po korak djeca postaju ovisna a da toga roditelji nisu ni svjesni.

Saznanje o nasilju, odnosno prepoznavanje i otkrivanje istog, prvi je korak u zaštiti djece od nasilja. Ono se najčešće odvija opažanjem ili dobijanjem informacije da je nasilje u toku ili sumnjom da se nasilje dešava na osnovu prepoznavanja spoljašnjih znakova ili specifičnog ponašanja djeteta i porodice (Mirković, 2019).

Muratbegović i sur. (2017) navode da doživljavanje nasilja putem Interneta negativno utječe na fizičko, socijalno i kognitivno funkcionisanje djeteta, te na sve navedene aspekte razvoja. Prepoznavanje simptoma nasilja putem Interneta je mnogo teže nego nekih drugih oblika nasilja. Simptomi koji se mogu javiti su sljedeći:

- a) depresija,
- b) anksioznost,
- c) socijalna izolacija,
- d) povrijeđenost i osjećaj zbunjenosti,
- e) niže samopoštovanje,
- f) bespomoćnost,
- g) slaba koncentracija i pažnja,
- h) poteškoće sa spavanjem,
- i) problemi sa apetitom,
- j) razdražljivost, nagla promjena raspoloženja,
- k) narušeno fizičko zdravlje (glavobolje, mučnine, bolovi u stomaku).

Senzibilisana odrasla osoba koja vodi računa o djetetu, usmjerena je na brigu o njemu, poznaje navike i ustaljene obrasce ponašanja, lako može primjetiti promjene u ponašanju koje su uvijek posljedica nekog problema, stresa ili krize kroz koju dijete prolazi. Važno je raditi na uspostavljanju odnosa povjerenja sa detetom koji se bazira na otvorenoj i dvosmernoj komunikaciji, a što za posljedicu ima to da dijete prijavi problem, onda kada se on javi (Mirković, 2019). Jako je važno da nastavnici koji su osposobljeni za prenos znanja i iskustava o digitalnom nasilju djeluje na roditelje ili staratelje putem različitih oblika radionica ili razgovora, gdje će nastavnici iskoristiti resurse svojih znanja, te samim tim olakšati roditeljima, ali i dobiti još jedan mogući segment prevencije digitalnog nasilja.

3. PREVENCIJA DIGITALNOG NASILJA

Na prevenciju se može gledati kao na složen sustav smjera, aktivnosti i kontinuiranih napora koja za cilj ima otklanjanje rizičnih činitelja i posljedica njihova djelovanja, zatim za cilj im je i jačanje zaštitnih činitelja na svim razinama, područjima i ključnim tačkama radi osiguravanja kvalitetnoga razvoja, prilagodbe i sazrijevanja novih naraštaja u sigurne, prilagođene, uspješne i sretne, a samim tim i zdrave ljude (Pažin-Ilakovac, 2012).

Ajduković i Marohnić (2010) navode najpoznatiju i najširu prihvaćenu klasifikaciju prevencije:

1. Univerzalna (opća) prevencija je usmjerena na cijelu populaciju. Cilj je osigurati svim pojedincima dobivanje informacija i stjecanje vještina potrebnih za prevenciju određenog problema. Programi opće prevencije se usmjeravaju na velike skupine bez da se prethodno procjenjuje njihova razina rizika. Univerzalna prevencija odnosi se na cijelu populaciju ili populacijske skupine koje nisu identificirane na osnovi nekih skupnih ili individualnih rizika.

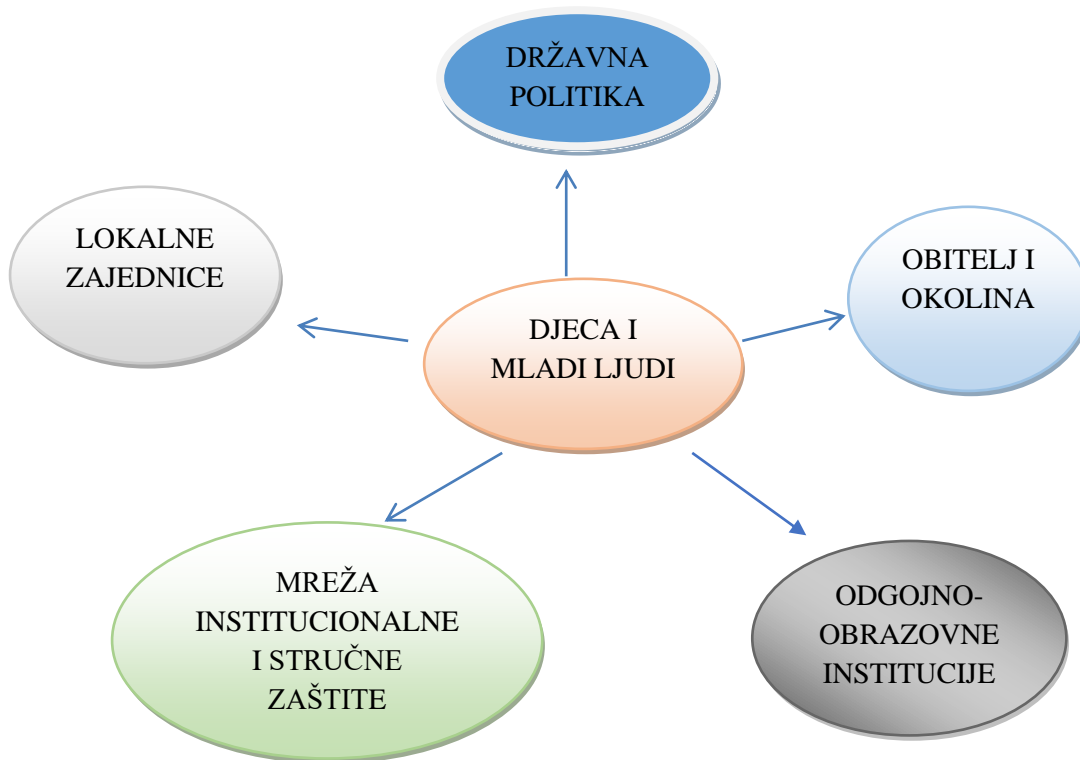
2. Selektivna prevencija je usmjerena na skupine populacije koje su pod povećanim rizikom u odnosu na opću populaciju. Za to je potrebno poznavanje rizičnih čimbenika za pojavu određenog ponašanja.

3. Indicirana prevencija je usmjerena na prepoznavanje i djelovanje prema onim pojedincima kod kojih su se već očitovala društveno neprihvatljiva ili osobno nepoželjna ponašanja. Cilj je uklanjanje ovih ponašanja ili smanjivanje njihove učestalosti i intenziteta.

Podizanje svijesti o postojanju problema je jedan od prvih koraka u bilo kojem program prevencije (Buljan-Flander, 2010). Prevencija nasilja na Internetu može se spriječiti na način da uključimo samu okolinu, obitelj, prijatelje, ali i naravno školu. Sve pobrojane komponente moraju da budu u zajedničkoj korelaciji, ukoliko želimo da ostvarimo određeni uspjeh. Naravno, što se tiče same škole, nastavnike, kao i školsko osoblje je potrebno stručno usavršiti, kako bi znali da prepoznaju, ali i djeluju na određene znakove koji pokazuju nasilje bilo kojeg tipa.

Roditelji pak sa druge strane, trebaju da se upute kako individualno, tako i kroz školu ili određene radionice, o nasilju, prevenciji, ali i mogućim znakovima, jer ipak, oni sami najbolje poznaju svoje dijete.

Shematski ćemo prikazati ko sve ima uticaj i odgovornost za djecu i mlade osobe.

Shema 1: Uticaj i odgovornost za djecu i mlade osobe

Mladi današnjice zahtjevaju dosta vremena i truda koji su važni za njihov rast i razvoj, ali to nije samo odgovornost jedne osobe ili institucije. Shematski je prikazana potrebna kohezija raličitih ustanova i zajednica koja je od velike značajnosti za djecu i mlade, ali is am njihov napredak. Naravno, obitelj je primarna, te su roditelji ti koji trebaju djeci omogućiti osnovni odgoj i vrijednosti, koje će naravno svi ostali odgovorni opet u koheziji as roditeljima usavršiti. Poznato nam je da okolina nakon obitelji, škole i vršnjaka ima enormno veliki uticaj na mlade što nam daje značaj društvu, te lokalnoj zajednici da mladima omogući adekvatne radionice ili seminare, da radi na razvoju empatije i tolerancije, kao i poboljšanju socijalizacije među omladinom. Jako je bitno da osvjestimo društvo o pojavi nasilja i njegovoj zloupotrebi, kao i osnovnim pravima koje Konvencija za ljudska prava nalaže. Bitno je mladi shvate da trebaju poštivati prava drugih, ali i svoja temeljna prava, te da budu uvjereni da nikada nisu sami. Iz tog razloga, društvo treba obezbijediti adekvatne centre za pružanje pomoći, osvijestiti učenike o telefonima na koje mogu prijaviti potencijalno ili aktuelno

nasilje, ali i da u svakom trenutku mogu zatražiti pomoć od svojih nastavnika, pedagoga, direktora, ali naravno i roditelja.

3.1. Kako škola može da utiče na prevenciju nasilja?

Odgojno-obrazovne institucije treba da budu mjesta na kojima djeca uče načine na koje se mogu odbraniti od bilo kakvih napada na njihovu ličnost ili tijelo. Između svega ostalog, ovo su mjesta na kojima djeca treba da uče o tome na koji način se Internet koristi u obrazovne svrhe, kao i u svrhu zabave, ali sigurne zabave. Teme iz oblasti medijske pismenosti treba da budu mnogo više zastupljene u odgojno-obrazovnim institucijama. Potpuno je pogrešno djecu plašiti Internetom i zabranjivati im njegovo korištenje, jer je Internet sredstvo bez kojeg čovjek u XXI stoljeću ne može da funkcioniše. Što djeca nespremnije uđu i počnu da koriste Internet, to su izloženiji mogućnosti da postanu nečije žrtve (Muratbegović i sur., 2017).

Cjelovito djelovanje škole pokazalo se učinkovitim u suočavanju sa zlostavljanjem u školi inače. No, važno je napomenuti kako svaka škola mora sebi prilagoditi plan djelovanja, i ne može je u potpunosti preuzeti od druge. Proces ili put stvaranja vlastitog načina borbe protiv nasilja podjednako je važan koliko i sam rezultat. Škola mora postaviti jasna pravila koja ne dopuštaju nasilje i definirati posljedice ako se pojavi takvo ponašanje. Nužno je da se ta pravila primjenjuju svakodnevno, jer jedino će na taj način zlostavljanje prestati. Prisutnost odraslih koji nadgledaju situaciju na igralištima umanjuje broj sukoba među vršnjacima. U školama koje povećaju broj dežurnih nastavnika na hodnicima, igralištima, u dvorištu, smanjen je broj nasilnih incidenata. Isto se može primijeniti na nasilje koje se događa korištenjem moderne tehnologije, odnosno treba nadgledati i učeničko korištenje računala (Buljan-Flander, 2010).

Jako je bitno da stvorimo pozitivno razredno okruženje. Stvoriti zajedništvo u kojem će djeca se osjećati shvaćeno i prihvaćeno, kojemu će biti cilj izaći na kraj sa nasiljem, znači osigurati budućim generacijama miroljubljiv svijet u kojem će moći živjeti s manje straha i nelagode. Učenicima bismo morali objasniti da njihov život u školi, uspjeh, sigurnost, zadovoljstvo i finalno zdravo odrastanje ne ovisi samo o njima samima već, dijelom, i o

međusobnim odnosima među ljudima. Svako dijete svojom osobnošću utiče na razred, ali i razred na njega (Bilić, Zloković, 2004).

Važan zadatak u novom okruženju, tj. informacijsko-komunikacijsko okruženje je obrazovanje nastavnika, koje će im omogućiti da odgovore potrebama sve zahtjevnijih i tehnološki obrazovnijih generacija, koje dolaze rođene u novom tehnološkom okruženju (mobitel, daljinski upravljač i kompjuter), ali opterećene problemom snalaženja u njemu, prije svega u razumijevanju života, upotrebi i korištenju informacija. U središtu tih promjena su tri uzajamno isprepletene osnovna pojma: informacijska pismenost, cjeloživotno učenje i e-učenje (Dizdar, 2019).

Svaka stručna osoba može pružiti podršku i pomoć ukoliko se javi nasilje. Međutim, potrebno je zaista i stvoriti kompetentnu osobu koja će moći samostalno prepoznati znake nasilja, te adekvatno reagovati. Stručno usavršavanje nastavnika, ali i cjelokupnog odgojno-obrazovnog sektora po pitanju ove teme bi bilo itekako od velikog značaja. Naravno, budući da je ovo aktuelni problem današnjice, teme poput ove ili slično su dostupne prosvjetnim radnicima, međutim, do njih je da li će se osvijestiti o važnosti ovog problema te željeti usvojiti neke nove kompetencije i znanja. Iz tog razloga, u nastavku ćemo detaljnije govoriti o stručnom usavršavanju nastavnika, te zakonskoj regulativi koja govori o istom.

Neke od preporuka za prevenciju digitalnog nasilja unutar odgojno-obrazovnih institucija koje Muratbegović i sur. (2017) navode su :

- Obrazovanje i bolje upoznavanje nastavnika sa IKT-om i opasnostima za djecu koje proizilaze iz njih.
- Postavljanje zaštite i filtera na školskim mrežama i računarima, kako bi se spriječio pristup stranicama neprikladnim za djecu.
- Podizanje svijesti kod učenika kroz nastavu i druge aktivnosti o opasnostima koje mogu nastati korištenjem IKT-a i kako sigurnije koristiti Internet.
- Podučiti djecu o odgovornom ponašanju na Internetu, o opasnosti dijeljenja ličnih informacija i na koji način se zaštititi od neželjenih i nezakonitih sadržaja.
- Zajedno sa učenicima raditi na izradi informacionih letaka za djecu i roditelje o sigurnom korištenju IKT-a i postavljanje korisnih informacija na školskoj web-stranici.
- Ograničiti ili zabraniti korištenje mobilnih uređaja u školi.

4. STRUČNO USAVRŠAVANJE NASTAVNIKA

Bitno je naglasiti da su nastavnici nositelji odgojno-obrazovnog procesa, te kao takvi potrebno je da posjeduju širok spektar kompetencija i kvaliteta. Nastavnik je osoba kojoj društvo i prosvjetne vlasti priznaju da je kvalifikovana za obrazovanje i odgajanje djece, omladine i odraslih. Nastavnička profesija podrazumijeva osjećaj za opću i osobnu odgovornost za obrazovanje učenika. Kao ključno posredničko zanimanje u društvu, nastavnička profesija treba ići u korak s promjenama i preokretima. Međutim, nastavnicima su potrebne vještine, znanja i usavršavanje kako bi se izborili s velikim brojem promjena i izazova koji nadolaze (Dedić Bukvić, 2020). Unutarnja snaga odgojno-obrazovnih institucija su njezini odgajatelji/učitelji/nastavnici. Stoga je bitno naglasiti važnost kvalitetnog primarnog obrazovanja i kontinuiranoga stručnog usavršavanja odgojno-obrazovnih djelatnika. Kada govorimo o poboljšanju kvalitete obrazovanja odgajatelja, učitelja, nastavnika, stručnih saradnika i direktora, pri tome ne mislimo samo na njihovo inicijalno visokoškolsko obrazovanje već je vrlo bitno i njihovo stručno usavršavanje, odnosno trajni profesionalni razvoj. Naime, oba ta oblika obrazovanja imaju za cilj cjeloživotno usavršavanje i obnavljanje znanja i vještina odgojno-obrazovnih radnika, naravno u funkciji poticanja cjeloživotnog učenja kod svojih učenika (Purgar i Bek, 2014). Ulagajući u sebe, u svoje cjeloživotno obrazovanje, nastavnik direktno pridonosi znanju i iskustvima svojih učenika, što naravno daje itekako kvalitetne rezultate. Kvalitetan sistem povezivanja inicijalnog obrazovanja nastavnika s obrazovanjem u praksi (stručnim usavršavanjem) nužno djeluje na jačanje kontinuiranog profesionalnog razvoja nastavnika, na koncu jačanja kompetencija za cjeloživotnim učenjem.

Stručno usavršavanje je dio lične kulture nastavnika, usmjereno na praćenje i usvajanje savremenih dostignuća u struci, sticanje i inoviranje znanja u cilju unapređivanja odgojno-obrazovnog rada, a u svrhu razvoja ličnosti učenika (Kafedžić i sar, 2013). Naravno, ovo je samo jedna od definicija koja govori o stručnom usavršavanju. Stručno usavršavanje podrazumijeva također i različite radionice, seminare ili edukacije koje nastavnik posjećuje. Ono što je ključno jeste da nastavnik teme usavršavanja bira samostalno, te ih nastoji kombinirati u svrhu inovacija i poboljšanja prakse. Stručno usavršavanje dakako počinje od trenutka ulaska nastavnika u razred, gdje naprosto znanja koja je nastavnik donio sa sobom nisu dovoljna. Prednost prosvjetnih radnika jeste da kada jednom dobijemo znanje i priznanje stručnjaka da smo elokventni u određenom području, praksa opet zahtjeva naše kontinuirano

stručno usavršavanje na različitim poljima naše struke, kako bi dali svoj maximum i što kvalitetnije uradili delegirani zadatak.

Neminovno je istaći razliku između stručnog usavršavanja i profesionalnog razvoja. Profesionalni razvoj je dosta širi pojam u odnosu na stručno usavršavanje. Stručno usavršavanje kao što možemo zaključiti iz prethodno navedenog teksta je organizirano u okviru obrazovnog sistema, te ga nastavnik bira u skladu sa svojim potrebama ili interesima.

Tabela 1. Razlika između stručnog usavršavanja i profesionalnog razvoja

Razlika između stručnog usavršavanja i profesionalnog razvoja (CARNET, 2018):

STRUČNO USAVRŠAVANJE	PROFESIONALNI RAZVOJ
Vremenski ograničeno.	Kontinuitet neovisan o seminarima.
Ovisi o finansijskim mogućnostima.	Ne ovisi o financijama.
Često nametnuto.	Dobrovoljan je.
Vođeno potrebama promjena u sistemu.	Rezultat je osobna promjena .
Očekuje se „prijenos“ predstavljenih znanja.	Očekivani rezultat je osobni i profesionalni razvoj.
Ovisno o voditelju stručnog usavršavanja.	Neovisan je o voditelju stručnog usavršavanja.
Moguće samo u grupama.	U osnovi je individualan proces.
Odabir teme podređen prioritetima drugih.	Odabir tema prema interesu pojedinca.
Polazište je pretpostavka „manjka“ znanja i kompetencija.	Orjentacija je razvojna, uvažava i nadograđuje dosadašnja znanja ili kompetencije pojedinca.
Odgovornost je na predavaču.	Odgovornost je u potpunosti na pojedincu.

Analizirajući tabelu 1. možemo uočiti razlike između pojmova stručno i profesionalno usavršavanje. Naime, stručno usavršavanje je više vezano za potrebe odgojno-obrazovnog sistema, te su nerijetko teme nametnute nastavnicima. Od nastavnika se očekuje da usvoji određena inovativna znanja i kompetencije koje će prenijeti na svoje učenike, te pospiješiti praksu. S druge strane pak kada govorimo o profesionalnom razvoju uočavamo da je to više

individualan proces gdje pojedinac bira temu koju će da istražuje u skladu sa svojim interesima i potrebama. Glavni cilj profesionalnog razvoja jeste razvoj ličnosti pojedinca, te nadogradnja postojećih znanja i kompetencija.

S obzirom na sve veće izazove pred kojim se nalaze obrazovni sistemi, a samim tim i nastavnici kao stubovi tog sistema, nameće se potreba kontinuiranog i sistematski organizovanog stručnog usavršavanja nastavnika u cilju razvoja neophodnih nastavničkih kompetencija. U školskoj praksi današnjih škola, kao i u pedagoškoj teoriji, prisutno je više vrsta stručnog usavršavanja baziranih na različitim klasifikacijama, te je Ivankov (2016) izdvojio sljedeće kategorije:

- radni staž ili iskustvo nastavnika,
- nivo školovanja,
- predmetno područje nastavnika,
- vremenski kontinuitet,
- smjer intencije stručnog usavršavanja,
- kao i mjesto i instituciju u kojoj se realizuje stručno usavršavanje.

Radni staž ili iskustvo nastavnika bitan je kriterij koji utiče na način stručnog usavršavanja nastavnika. Pod ovim se podrazumijeva da je prema nastavnicima početnicima neophodno imati drugačiji pristup u odnosu na nastavnike koji imaju bogato iskustvo usljed dugogodišnjeg nastavnog rada. Prema nivou školovanja razlikujemo stručno usavršavanje vaspitača (odgajatelja), zatim nastavnika osnovnih, srednjih i visokih škola. Potrebe nastavnika na svakom od ovih nivoa su drugačije, te shodno tome i realizacija njihovog stručnog usavršavanja treba biti drugačije koncipirana. Kada su u pitanju predmetna područja kojima nastavnici pripadaju, praksa je u školama da se formiraju stručni aktivni u okviru kojih se nalaze ista ili srodna predmetna područja, prema čemu razlikujemo npr. stručno usavršavanje nastavnika matematike, nastavnika biologije, nastavnika poljoprivredne grupe predmeta, nastavnika medicinske grupe predmeta itd. U osnovnoj školi se može još govoriti o stručnom usavršavanju nastavnika razredne nastave, razredno-predmetne nastave, te nastavnike predmetne nastave. Stručno usavršavanje nastavnika koje se odvija kontinuirano, na duži vremenski period, naziva se permanentnim stručnim usavršavanjem. Za razliku od ove vrste stručnog usavršavanja, moguće je da se stručno usavršavanje organizuje samo za potrebe realizacije jedne teme u jednom navratu i tada govorimo o periodičnom ili privremenom stručnom usavršavanju. Kada je u pitanju smjer intencije, razlikujemo stručno

usavršavanje koje je usmjereno od strane institucija, kako formalnih tako i neformalnih, odnosno usavršavanje usmjereno od samog nastavnika (kao vid samousavršavanja na osnovu vlastitih potreba i interesa). Od mnogobrojnih navedenih vrsta stručnog usavršavanja nastavnika, neophodno je u razmatranje uzeti i analizirati one oblike koji su najprisutniji i prepoznatljiviji u savremenoj školskoj praksi, bez obzira na istaknutost i važnost nivoa opštosti u odnosu na druge vrste stručnog usavršavanja. Rječ je o stručnom usavršavanju koje može biti eksterno i interno kako Ivankov (2016) navodi, gdje se kao polazni kriterij ove podjele uzima mjesto i institucija izvođenja stručnog usavršavanja nastavnika. Na ovaj način možemo govoriti o unutrašnjem ili unutarškolskom i vanjskom ili vanškolskom stručnom usavršavanju, kao dvjema najistaknutijim vrstama stručnog usavršavanja. Stručno usavršavanje nastavnika koje se obavlja unutar institucije, odnosno unutar škole, naziva se interno stručno usavršavanje nastavnika. Riječ je o praktično najrasprostranjenijem i najzastupljenijem, a ujedno i najstarijem obliku stručnog usavršavanja, koje se bitno razlikuje od škole do škole. Kao što smo već napomenili, zakonskim aktima je predviđeno i obavezno stručno usavršavanje, ali nije precizirano na koji način je neophodno realizovati. Najčešće se može naći kao dio sadržaja Godišnjeg programa rada škole, ili je determinisano u vidu aneksa Godišnjeg programa rada. Bitno je napomenuti da je interno stručno usavršavanje uglavnom osmišljeno od strane školskog pedagoga i često ne ispunjava sve neophodne zahtjeve kvaliteta. Uglavnom je usmjereno na realiziranje poznatih i višestruko ponavljanih stvari koje se ne mogu smatrati pravim i neophodnim inovacijama u savremenoj nastavi. Kada je riječ o oblicima internog stručnog usavršavanja, oni su najčešće ostvaruju putem pisanja eseja na zadate ili ponekad izabrane teme, uglavnom jednom godišnje a nerjetko završe u laticama bez ikakve praktične koristi. Eksterno stručno usavršavanje nastavnika predstavlja sve oblike stručnog usavršavanja koji se obavljaju izvan institucije, odnosno škole u kojoj rade nastavnici i najčešće se organizuje od strane različitih vanškolskih institucija. Kao organizatori ovog vida stručnog usavršavanja najčešće se javljaju institucije nadležnih obrazovnih vlasti, pedagoški zavodi odnosno pedagoške institucije (Ivankov, 2016).

5. METODOLOŠKI DIO

5.1. Problem istraživanja

Digitalno nasilje je oblik nasilja koji je danas u našem društvu, nažalost, sve više primjetan i zastupljen. U modernom dobu u kojem se nalazimo vođeni različitim situacijama, nerijetko se javlja digitalno nasilje u osnovnim, ali i srednjim školama. Učenici imaju mogućnost i pristup Internetu sa svakog uređaja i sa skoro svakog mjesta u kojem se nalaze, što aludira na učestalost korištenja društvenih mreža i stranica. Vođeni time, u cilju što bolje prevencije i sprječavanja pojave digitalnog nasilja nastavnici i odgojno-obrazovni djelatnici imaju za zadatak da svoje učenike pripreme, nauče ili primjete promjene koje nisu učestale za određenog učenika. Iz tog razloga, stručno usavršavanje nastavnika može itekako da bude dobar temelj za usvajanje novih informacija i iskustava koje će biti prenesene učenicima na različite načine.

5.2. Predmet istraživanja

Predmet istraživanja je praktični i saznanji problem koji istraživanje želi da riješi (Fajgelj, 2007).

Predmet ovog istraživanja jeste prevencija digitalnog nasilja kao jedan od prioriteta stručnog usavršavanja nastavnika. Razlog tome jeste ne tako rijetka pojava digitalnog nasilja pogotovo kada su u pitanju osnovne i srednje škole. Sve veće napredovanje tehnologije, češća upotreba Interneta, kako u pozitivne svrhe, tako i u negativne svrhe iziskuju veće i kvalitetnije znanje nastavnika kao glavnih faktora u odgojno-obrazovnom procesu. Činjenica je da nastavnici moraju pratiti aktuelne probleme današnjice, te se usavršavati i razvijati kompetencije koje će uspješno djelovati i uticati na rješenje problema njihovih učenika. Sami cilj stručnog usavršavanja govori o tome kako nastavnici trebaju podići svijest o stručno-pedagoškim i općim kompetencijama kako bi cjelokupan odgojno-obrazovni sistem dobio na kvaliteti. Stručno usavršavanje nastavnika odgovara potrebama pojedinca o sticanju obrazovanja, ali i usko je povezana sa potrebama društva, koje se kao takve nastoje riješiti.

5.3. Cilj istraživanja

Cilj istraživanja jeste utvrditi zastupljenost tema iz oblasti digitalnog nasilja u programima stručnog usavršavanja nastavnika, te utvrditi na koji način ishodi stručnog usavršavanja iz ove oblasti mogu poslužiti kao preventivna mjera digitalnog nasilja.

5.4. Zadaci istraživanja

1. Analizom Zakona o osnovnom odgoju i obrazovanju Kantona Sarajevo utvrditi obavezu za stručnim usavršavanjem nastavnika.
2. Analizom školskih dokumenata za stručno usavršavanje nastavnika uočiti zastupljenost tema iz oblasti digitalnog nasilja.
3. Analizom programa rada odjeljskih zajednica utvrditi zastupljenost i realizaciju tema iz oblasti digitalnog nasilja.
4. Analizom godišnjeg plana i programa predmeta Informatika za osnovne škole utvrditi zastupljenost tema iz oblasti digitalnog nasilja.
5. Propitati mišljenje nastavnika nastavnog predmeta Informatika u osnovnim školama o učešću u programima stručnog usavršavanja i ulozi u prevenciji digitalnog nasilja.
6. Propitati mišljenje nastavnika koji su razrednici odjeljenjima u osnovnim školama o učešću u programima stručnog usavršavanja i ulozi u prevenciji digitalnog nasilja.

5.5. Istraživačka pitanja

Glavno istraživačko pitanje:

Da li nastavnici u okviru stručnog usavršavanja izučavaju teme koje doprinose prevenciji digitalnog nasilja kod učenika ?

Istraživačka pitanja:

- Da li je Zakonom o osnovnom odgoju i obrazovanju regulisan pojam stručnog usavršavanja nastavnika kao individualne i obrazovne potrebe?
- Da li nastavnici prilikom odabira teme za stručno usavršavanje biraju temu digitalnog nasilja ?

- Na koji način Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo prepoznaje značaj predmeta Informatika u svrhu preventivne mjere digitalnog nasilja?
- Da li nastavnici, te na koji način na odjeljenjima zajednicama razgovaraju na temu pojave i prevencije digitalnog nasilja?
- Kako nastavnici Informatike prepoznaju profesionalnu ulogu u prevenciji digitalnog nasilja?
- Kako nastavnici koji su razrednici odjeljenjima prepoznaju profesionalnu ulogu u prevenciji digitalnog nasilja?

5.6. Metode, tehnike i instrumenti prikupljanja podataka

Za istraživanje pomenute teme koristili smo kvalitativno istraživanje. Metoda prikupljanja podataka jeste analiza sadržaja, te survey metoda.

Analiza sadržaja je metoda za prikupljanje podataka iz informacijskog materijala: iz knjiga, časopisa, novina, s radija, televizije i Interneta (Vujević, 2002). Analiza sadržaja po prirodi podataka je analiza verbalnog ili drugog simboličkog značenja, koji je označen kao sadržaj u komunikaciji pisma, knjige, novinski natpisi, televizijski programi (Stojak, 1990). Pomoću analize sadržaja, odnosno analizom stručne literature, udžbenika, članaka, pedagoške dokumentacije i zakona odgovorili smo na teorijski i djelimično metodološki dio istraživanja, odnosno nekoliko postavljenih istraživačkih pitanja.

Survey metoda pogodna je za ispitivanje stavova, mišljenja, pogleda i znanja o nekom problemu (Cohen, Manion, Marrison, 2007). Pomoću survey metode ostvarili smo uvid u različite stavove i mišljenja o problemu ovog istraživanja od strane nastavnika.

Tehnika prikupljanja podataka u ovom istraživačkom radu jeste rad na dokumentaciji, te anketiranje.

Rad na dokumentaciji je postupak prikupljanja podataka koji se najviše upotrebljava u povijesnom istraživanju odgoja i obrazovanja, međutim, može biti polazište i u istraživanjima sadašnjice, pa i budućnosti odgoja i obrazovanja. Raspon raznih vrsta dokumenata je širok. Uglavnom su to pisani dokumenti kao što su zakoni i podzakonski propisi o prosvjeti,

dokumenti i spisi odgojno-obrazovnih vlasti, ustanova, udruga i sl., literatura o odgoju i obrazovanju, radovi odgajnika itd. (Mužić, 1999).

Anketa je metodološki postupak prikupljanja informacija o različitim pedagoškim pojavama i problemima primjetnom upitnika (anketnog lista) pri čemu ispitanici izražavaju svoje sudove i stavove biranjem ponuđenih alternativa ili dopisivanjem odgovora (Potkonjak i Šimleša, 1989:27). Anketiranjem, odnosno anketnim upitnikom, odgovorili smo na posljednja dva istraživačka pitanja, tj. dobili mišljenje nastavnika Informatike, te nastavnika koji su razrednici u vezi prevencije digitalnog nasilja. Anketni upitnik se sastoji od pitanja otvorenog i zatvorenog tipa, te skale stavova.

Instrument istraživanja je evidencioni list za rad na dokumentaciji i anketni listić.

Anketni listić služi za prikupljanje podataka kao što su npr. opći podaci o pojedincu, stavovi i mišljenja o nekim pitanjima u manjim grupacijama ili većima (Andrilović, 1986). Anketni listić pripremljen je za nastavnike Informatike, kao i za nastavnike koji su razrednici/učitelji. Bitno je naglasiti da su anketni upitnici preuzeti, čime potvrđujemo utemeljenost korištenog instrumenta, ali ujedno i našeg istraživanja. Upitnik za nastavnike Informatike se sastoji iz dva anketna upitnika, i to autora Muratbegović i Vujović (2016) i Beara i Okanović (2010). Također, upitnik za nastavnike razrednike/učitelje se sastoji iz dva anketna upitnika autora Beara i Okanović (2010) i Popadić i Kuzmanović (2016). Anketni upitnici se nalaze u prilogima².

Evidencioni list za rad na dokumentaciji je instrument koji se najčešće koristi u okviru metode analize sadržaja, sistemskog promatranja i predstavlja spisak tvrdnji određenih vrijednosnih obilježja (Milas, 2005).

5.7. Uzorak

Uzorak u ovom istraživanju jeste namjerni uzorak, budući da je istraživač namjerno odabrao OŠ „Šejh Muhamed ef. Hadžijamoković“, te u uzorak svrstao nastavnike koji vode jedno odjeljenje pomenute škole, ali nastavnike Informatike na području Kantona Sarajevo. Bitno je naglasiti da je odabrana škola željela izaći u susret i omogućiti sve potrebne informacije uprkos situaciji izazvom prisustvom virusa COVID-19. Također, u uzorak spada i Zakon o osnovnom obrazovanju Kantona Sarajevo, godišnji i mjesečni plan i program rada

---

² Primjere anketnih upitnika možete pogledati od 61. stranice ovog rada, u dijelu Prilozi.

nastavnog predmeta Informatika, kao i programi rada odjeljenjskih zajednica, te školska dokumentacija.

U uzorak kao što smo rekli spadaju nastavnici koji u ulozi razrednika vode jedno odjeljenje, dakle, 12 nastavnika u odabranoj školi. Svih 12 ispitanika jesu ženskog spola. Na zvaničnoj digitalnoj platformi Ministarstva za obrazovanja, nauku i mlade Kantona Sarajevo, pronašli smo informaciju da na području Kantona Sarajevo se nalazi 81 osnovna škola. Shodno tome, ukupan broj nastavnika Informatike jeste 81 nastavnik na području Kantona Sarajevo kada su u pitanju osnovne škole. U konačni uzorak ovog istraživanja uključeno je 40 nastavnika Informatike, i to 60% čini ženska populacija (24 odgovora) i 40% muška populacija (16 odgovora). Uzorak je odabran na način da je od ukupne populacije nastavnika Informatike (81 nastavnik) u osnovnim školama Kantona Sarajevo, uzeto skoro 50% za potrebe istraživanja. Uzorak se smatra reprezentativnim budući da Cohen (2007) reprezentativnost uzorka mjeri sa 25% od ukupnog uzorka. Također, bitan nam je podatak o radnom iskustvu nastavnika. Kada govorimo o radnom iskustvu nastavnika koji predaju nastavni predmet Informatika, tačnije koliko su stručno aktivni u nastavi, raspoložemo sljedećim podacima. Jedan ispitanik u nastavi radi do jednu godinu u struci. Osam ispitanika u nastavi radi od dvije do četiri godine. Od pet do osam godina u nastavi radi 12 nastavnika, dok od devet do petnaest godina radi devet nastavnika. U konačnici, 16 i više godina radi 10 ispitanika. Radno iskustvo nastavnika koji su razrednici u osnovnoj školi u kojoj smo sproveli istraživanje je također raznolik. Nijedan ispitanik ne radi do jedne godine ili između 9-15 godina u nastavi. Devet ispitanika ima iskustvo od dvije do četiri godine, dok su po dva ispitanika u nastavi između pet do osam i 16 i više godina.

Ograničenja uzorka jeste što se rezultati ne mogu generalizirati na cjelokupan odgojno-obrazovni proces, međutim, mogu poslužiti kao temelj reforme škole u kojoj se istraživanje sprovelo, ali i dati činjenične podatke koji su vezani za nastavnike nastavnog predmeta Informatika na nivou Kantona Sarajevo.

5.8. Obrada podataka

Budući da je istraživanje izvršeno analizom sadržaja i anketiranjem, svaki od rezultata će biti prikazan tabelarno ili grafički, te dodatno pojašnjeni.

INTERPRETACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA

6. ZAKONSKA OSNOVA STRUČNOG USAVRŠAVANJA NASTAVNIKA U BOSNI I HERCEGOVINI

Stručno usavršavanje nastavnika u Bosni i Hercegovini regulisano je skupinom zakona i podzakonskih akata na entiteskom nivou i na kantonalnim nivoima. Nastavnička profesija u Bosni i Hercegovini suočava se s mnogim izazovima već više od decenije. Položaj profesije nastavnika/ca u sistemu obrazovanja i u društvu u cjelosti je pod uticajem niza različitih ekonomskih, političkih i društvenih faktora (Kafedžić, 2013). Bosna i Hercegovina sastoji se od Federacije BiH koja broji deset kantona, Republike Srpske i Distrikt Brčkog što je kao takvu svrstava u decentraliziran sistem upravljanja. Svaki od deset kantona u FBiH posjeduje svoj zakon o predškolskom, osnovnom i srednjem nivou obrazovanja. U Republici Srpskoj svi nivoi obrazovanja su regulisani entitetskim zakonodavstvom, dok Distrikt Brčko ima svoje zakone koje regulišu sva četiri nivoa obrazovanja. Svaki od zakona kada je u pitanju FBiH govori o stručnom usavršavanju nastavnika. Za potrebe ovog rada analiziran je Zakon o osnovnom obrazovanju Kantona Sarajevo, te će se i drugi dokumenti zasnivati na ovoj federalnoj jedinici. Zakon o osnovnom obrazovanju Kantona Sarajevo objavljen 2017. godine u Službenim novinama KS u članu 91. navodi kako radnici škole imaju pravo i obavezu da se kontinuirano stručno usavršavaju kroz programe koje je odobrilo nadležno Ministarstvo. Pod stalnim stručnim usavršavanjem iz stava (3) člana 91. podrazumijeva se pojedinačno i organizirano usavršavanje u matičnoj nauci u području pedagogije, didaktike, obrazovne psihologije, metodike, informacijsko-komunikacijskih tehnologija, savjetodavnog rada, upravljanja, obrazovnih politika i drugih područja relevantnih za djelotvorno i visokokvalitetno obavljanje odgojno-obrazovne djelatnosti u školama. Programe stručnog usavršavanja organiziraju i provode ustanove nadležne za stručno usavršavanje, visokoškolske ustanove i druge organizacije uz saglasnost ministra. Stručno usavršavanje realizira se na osnovu posebnog propisa koji donosi ministar. Nastavnici, stručni i drugi saradnici obavezni su da se stručno usavršavaju i kontinuirano educiraju u toku cijelog radnog vijeka, s ciljem kvalitetnog praćenja, podsticanja i pomaganja u obrazovanju i razvoju učenika i obavljanja drugih poslova utvrđenih relevantnim propisima.

Na digitalnoj platformi Ministarstva za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo je ponuđen Zakon o osnovnom obrazovanju koji nalaže stručno usavršavanje nastavnika. Također, imamo mogućnost da vidimo Pravilnik o stručnom usavršavanju iz 2004. godine. Danas, 16 godina nakon objavljivanja tog Pravilnika Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo još uvijek nije unijelo bilo kakvu inovaciju ili novitet u Pravilnik koji je itekako važan za cjelokupni sistem. Jako oskudne informacije koje se mogu pronaći na stranici Ministarstva obrazovanja, nauke i mladih Kantona Sarajevo kada je u pitanju stručno usavršavanje nastavnika ukazuje nam na ogromni problem na koji je sistem naišao. Međutim, možemo da istaknemo potrebu da odgojno-obrazovni djelatnici trebaju više i intenzivnije da rade na tome da se u Pravilnik unesu određene korekcije i/ili inovacije, koje bi sasvim sigurno imali jako veliki značaj i učinak na cjelokupni odgojno-obrazovni proces.

Pravilnik potvrđuju obavezu nastavnika da se stručno usavršava. U tom smislu, posebno je naglašeno da su nastavnici obavezni prisustvovati seminarima koje organizuju pedagoški zavodi, ali se ostale obaveze uglavnom odnose na održavanja oglednog sata jednom u dvije godine, obrade određene teme i sl. O stručnom usavršavanju nastavnika se vodi evidencija, a u skoro svim pojedinim pravilnicima je predviđen i određeni broj bodova kod ocjenjivanja nastavnika, povezanih sa stručnim usavršavanjem. Međutim, uloga škole u stručnom usavršavanju nastavnika uglavnom se svodi na donošenje planova i/ili programa, evidentiranje i praćenje (Kafedžić, 2013).

Pravilnik o stručnom usavršavanju odgajatelja, nastavnika i stručnih saradnika u odgojno-obrazovnim ustanovama koji je objavljen 2004. godine u Službenim novinama Kantona Sarajevo, navodi kako odgajatelji, nastavnici i stručni saradnici obavezni su da se stručno usavršavaju i kontinuirano educiraju u toku cijelog radnog vijeka. Pod stalnim stručnim usavršavanjem odgajatelja, nastavnika i stručnih saradnika, u smislu ovog pravilnika, podrazumijeva se praćenje, usvajanje i primjena savremenih dostignuća u nauci i praksi radi ostvarivanja ciljeva i zadataka odgoja i obrazovanja i unapređivanja odgojno - obrazovne prakse. Radi unapređenja i praćenja razvoja određene naučne discipline, pedagoške teorije i prakse, praćenja savremenih obrazovnih tokova i njihove praktične primjene u radu odgajatelji, nastavnici i stručni saradnici su dužni da se kontinuirano stručno usavršavaju. Cilj stručnog usavršavanja je individualni napredak i profesionalni razvoj odgajatelja, nastavnika i stručnih saradnika.

U planovima stručnog usavršavanja, koje donose pedagoški zavodi, a zatim i škole (uglavnom prema preporukama zavoda), navodi se niz tema i oblasti, ali se ne može vidjeti na koji način su ove teme odabrane. Povremeno, zavodi ili škole vrše anketiranje nastavnika o njihovim potrebama. Problem je u nedostatku formalnog procesa evaluacije, kao i nepostojanju zvaničnih standarda za procjenu i samoprocjenu nastavnika čime bi se omogućila izrada individualnog razvojnog plana, a time i programi obuke uskladili sa potrebama prakse. Izostaje, također, i veza tema obaveznog stručnog usavršavanja sa analizom postignuća učenika, i jasnim ciljevima u pogledu unapređenja obrazovne prakse i ciljevima za djecu (Kafedžić, 2013).

Pravilnik o stručnom usavršavanju odgajatelja, profesora/nastavnika i stručnih saradnika u predškolskim ustanovama, osnovnim, srednjim školama i domovima učenika objavljen 2004. godine u Službenim novinama Kantona Sarajevo u članu 1., članu 2., članu 3. i članu 4. govori sljedeće:

- Radi praćenja razvoja određene naučne discipline, pedagoške teorije i prakse, produblјivanja i stjecanja novih znanja i njihove praktične primjene u radu, odgajatelji, profesori/nastavnici i stručni saradnici su dužni da se stručno usavršavaju.
- Oblici stručnog usavršavanja mogu biti individualni i kolektivni. Nosioци stručnog usavršavanja su predškolske ustanove, osnovne škole, srednje škole i domovi učenika, visokoškolske ustanove i resorno ministarstvo.
- Individualno stručno usavršavanje obuhvata:
  - Stalno praćenje stručnih listova i časopisa i druge stručne literature,
  - Obavlјanje konsultacija i međusobnu razmjenu mišljenja i iskustava putem stručnih aktiva,
  - Izvođenje oglednih i uglednih časova,
  - Inovacije u nastavnom procesu,
  - Naučno - istraživački rad,
  - Objavlјivanje publikacija,
  - Konsultacije s direktorom škole, pomoćnikom direktora i pedagogom.
- Kolektivno stručno usavršavanje obuhvata:
  - Prisustvovanje oglednim i uglednim časovima,
  - Učešće u radu stručnih organa ustanove,
  - Učešće na savjetovanјima, seminarima, kursevima, naučnim ekskurzijama, studijskim putovanјima i slično.

Programi za obuku i stručno usavršavanje u članu 9. Pravilnika o stručnom usavršavanju odgajatelja, nastavnika i stručnih saradnika u odgojno-obrazovnim ustanovama objavljenom 2004. godine u Službenim novinama Kantona Sarajevo mogu biti:

- a) Obavezni i
- b) po slobodnom izboru.

Obavezni programi stručnog usavršavanja su oni koji se realiziraju po planu Ministarstva i škola, a koji prate potrebe za unapređivanje kvaliteta odgojno-obrazovnog procesa. Lista obaveznih programa koja se nalazi u Pravilniku o stručnom usavršavanju odgajatelja, nastavnika i stručnih saradnika u odgojno-obrazovnim ustanovama objavljenom 2004. godine u Službenim novinama Kantona Sarajevo obuhvata sljedeće oblasti:

- a) Pedagoško-psihološka oblast,
- b) didaktičko-metodička oblast,
- c) uže stručna područja od značaja za predmet, odnosno poslove odgajatelja, nastavnika i stručnog saradnika,
- d) inkluzija,
- e) prevencija nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja,
- f) informaciono-komunikacijske tehnologije.

Program stručnog osposobljavanja i usavršavanja treba sadržavati temu, namjenu, ciljeve programa iskazane kompetencijama, metode poučavanja, organizaciju, način vrednovanja i oblik certificiranja, broj polaznika, vrijeme trajanja programa i troškovnik. Način i postupak stručnog osposobljavanja i usavršavanja učitelja, nastavnika, stručnih saradnika i ravnatelja propisuje ministar (Purgar, Bek, 2014).

Stručno usavršavanje nastavnika može da se očituje u bilo kojem području, međutim, rezultati istraživanja ovog rada će detaljnije uočiti povezanost stručnog usavršavanja sa mogućom prevencijom digitalnog nasilja koje je danas u 21. stoljeću sve više zastupljeno.

7. ANALIZA DOKUMENATA VEZANIH ZA ISTRAŽIVANJE

7.1. Analiza godišnjeg nastavnog plana i programa nastavnog predmeta Informatika za osnovnu školu na području Kantona Sarajeva

U Nastavnom planu i programu za nastavni predmet Informatika za osnovu školu ³ školske 2019/2020 godine navodi se da nastavni predmet Informatika treba omogućiti učenicima sticanje osnovne informatičke pismenosti, kao i omogućiti razvoj afiniteta za upotrebu informaciono-komunikacijskih tehnologija (ICT) uz sve prednosti koje one donose s ciljem upoznavanja i osposobljavanja za primjenu ovih tehnologija u svom budućem pozivu. Također, navodi se da je cilj nastave predmeta Informatika da unapređuje i prati opće informatičko obrazovanje učenika, ali i da se učenici upoznaju i osposobe za primjenu novih ICT u svom budućem pozivu. Jedan od glavnih globalnih ciljeva ovog nastavnog predmeta je priprema učenika za lako snalaženje u svijetu tehnike, tehnologije i računarstva kako u svakodnevnom, tako i u daljim procesima učenja.

U narednoj tabeli izdvojene su nastavne jedinice po razredima, te sa određenim brojem časova koji je namjenjen za realizaciju iste. Nastavne jedinice će se ticati Interneta, načina korištenja, te moguće zaštite ponašanja ili podataka.

Tabela 2. Nastavni plan i program nastavnog predmeta Informatika za osnovnu školu na nivou Kantona Sarajevo

RAZRED	NASTAVNA JEDINICA	BROJ ČASOVA VEZAN ZA NASTAVNU JEDINICU
I	<ul style="list-style-type: none"> • „Pišemo na računaru/tabletu“	7 časova
II	<ul style="list-style-type: none"> • „IKT osnove“ • „Internet“	1 čas + 5 časova = 6 čaova
III	<ul style="list-style-type: none"> • „Pišemo na računaru/tabletu“	11 časova

³ https://mon.ks.gov.ba/sites/mon.ks.gov.ba/files/npip_informatika_za_os_2019.pdf

IV	<ul style="list-style-type: none"> • „Digitalno društvo i virtuelni svijet“ 	6 časova
V	---	----
VI	<ul style="list-style-type: none"> • „Računarske mreže“ • „Sigurnost i zaštita“ 	5 časova + 5 časova= 10 časova
VII	<ul style="list-style-type: none"> • „Računarske mreže“ 	5 časova
VIII	<ul style="list-style-type: none"> • „Internet“ 	7 časova
IX	---	---

Dakle, analizom Nastavnog plana i programa predmeta Informatika za osnovnu školu možemo zaključiti da se jako malo vremena posvećuje temama koje su vezane za Internet, njegovo korištenje, te zaštitu njegovih korisnika. Bitno je naglasiti da je za svaki razred planirano 35 časova po školskoj godini. Ukoliko se pozovemo na Tabelu 2. možemo vidjeti teme koje su predviđene za realizaciju tokom školske godine. Međutim uviđamo jako malo tema koje su usko povezane sa digitalnim nasiljem, kao i njegovom mogućom prevencijom. Uzimajući u obzir da je nastavni predmet Informatika od 2016. godine uveden u prve razrede devetogodišnje škole kao jedan od programa reforme, možemo uvidjeti značaj i potrebu da naši najmlađi budu informisani od najranijeg uzrasta o Internetu, njegovim pozitivnim i negativnim stvarima, te zaštiti i sigurnosti na Internetu koja je ekvivalentna mogućoj pojavi digitalnog nasilja. Samim tim, nameće se potreba nastavnika za aktivnijim usavršavanjem i sticanjem novih znanja i vještina koje će biti od velikog značaja kada je rad sa najmlađim uzrastom u pitanju. Istraživanjem koje smo sproveli na području Kantona Sarajevo kada su u pitanju osnovne škole možemo dakako ustanoviti da je potreban dodatni rad i angažman kada su u pitanju Nastavni planovi i programi predmeta Informatika. Ispitanici su trebali iznijeti svoje mišljenje na tvrdnju da Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade KS, nastavni plan i program predmeta Informatika kreira za pružanje osnovnih preventivnih koraka digitalnog nasilja. Šest ispitanika je potvrdilo da se uopšte ne slaže sa tvrdnjom, dok se sedam ispitanika ne slaže. Neodlučno je bilo 13 ispitanika. Da se slaže sa tvrdnjom odabralo je 12 ispitanika, dok se dva u potpunosti slaže.

7.2. Analiza mjesečnih nastavnih planova i programa nastavnog predmeta
Informatika u OŠ „Šejh Muhamed ef. Hadžijamaković“

U podnaslovu 7.1. predstavljen je plan i program rada nastavnog predmeta Informatika u osnovnim školama uopćeno. Analizom mjesečnih planova i programa po razredima nastavnog predmeta Informatika, željeli smo konkretnije prikazati nastavne jedinice koje će biti realizovane sa učenicima, a koje se tiču Interneta, nasilja, te digitalnog nasilja. U nastavku, tabelarno ćemo prikazati rezultate same analize.

Tabela 3. Mjesečni planovi i programi nastavnog predmeta Informatika u OŠ
„Šejh Muhamed ef. Hadžijamaković“

Razred	Nastavna jedinica
I razred	—
II razred	<ul style="list-style-type: none"> • Internet (1 čas) • Računarske mreže (2 časa) • Internet bonton (2 časa) • Opasnosti koje prijete na Internetu (1 čas)
III razred	—
IV razred	<ul style="list-style-type: none"> • Digitalno društvo- Virtuelni svijet (2+4 časa) • Sigurnost i zaštita na Internetu (1 čas)
V razred	
VI razred	<ul style="list-style-type: none"> • Sigurnost i zaštita (1 čas) • Privatnost i lični podaci (1 čas) • Pravila ponašanja u virtuelnom svijetu (1 čas) • Načini zaštite od neprimjerenih oblika ponašanja (1 čas)
VII razred	<ul style="list-style-type: none"> • Internet servisi (Razvoj Interneta, prednost Interneta,

	<p>načini za pristup Internetu) (1 čas)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Pravila ponašanja na Internetu i sigurnost u virtuelnom okruženju (1 čas)
VIII razred	<ul style="list-style-type: none"> • Internet (1 čas) • Struktura Interneta i Internet usluge (1 čas)
IX razred	<ul style="list-style-type: none"> • Internet (1 čas) • Struktura Interneta i Internet usluge (1 čas) • Društvene mreže (1 čas)

Osnovna škola je temelj kvalitetnog znanja i iskustava koja bi trebala da učenike osposobi za primarno snalaženje u društvu. Budući da je Internet sastavna komponenta današnjeg društva, osnovna škola treba da pruži dovoljno znanja i sposobnosti učenicima za snalaženje u ovom virtuelnom svijetu. Analizirajući godišnji plan i program, te mjesečni plan i program predmeta Informatika uviđamo da postoje nastavne jedinice koje se trebaju realizirati te kao glavni ishod biti od pomoći učenicima kada je u pitanju snalaženje na Internet mrežama. Međutim, potrebno je uvesti dodatne časove i nastavne jedinice koje se vežu za Internet, uključiti pojam digitalnog nasilja koji je usko vezan za Internet, te samim tim omogućiti kvalitetniju prevenciju digitalnog nasilja. Također, analizom mjesečnih planova i programa uviđamo da učenici u I razredu uče osnovne informacije o računaru (pisanje, crtanje), međutim, nigdje se ne spominju opasnosti koje jedan računar u kombinaciji sa globalnom mrežom Internet nosi sa sobom. Svakako, možemo primjetiti da nema mnogo časova i nastavnih jedinica koji se vežu sa prevenciju nasilja, odnosno sigurnosti na Internetu. Nastavni predmet Informatika bi trebao dati osnovno znanje učenicima, svakako o računaru, programima i stvoriti informatički pismenog učenika, međutim, trebao bi više govoriti o nekim realnim situacijama u društvu, pripremiti učenike i osposobiti ih da prepoznaju vid nasilja, te da na vrijeme potraže pomoć.

7.3. Analiza mjesečnih planova i programa odjeljske zajednice u OŠ „Šejh Muhamed ef. Hadžijamaković“

Čas odjeljske zajednice predstavlja vrijeme koje razrednik intenzivno dijeli sa svojim odjeljenjem, te nastoji da taj čas se donekle razlikuje od ostalih, ali da itekako bude produktivan. Analizirajući mjesečne planove i programe odjeljske zajednice u OŠ „Šejh Muhamed ef. Hadžijamaković“ uočili smo nastavne jedinice koje se usko vežu za naše podnevlje, tradiciju i kulturu, ali i svakodnevni život. Fokus naše analize jesu nastavne jedinice koje govore o nasilju, Internetu, sigurnosti na Internetu, te digitalnom nasilju. U nastavku, tabelarno ćemo po razredima predstaviti nastavne jedinice koje smo uočili, a koje se vežu za već pomenuto. Također, bitno nam je naglasiti da smo analizirali nastavne planove i programe počevši od IV razreda, budući da je nastava od I do IV razreda nešto fleksibilnijeg toka kako smo saznali iz razgovora sa pedagogom škole, te klasične odjeljske zajednice, kao i njenih nastavnih planova i programa nema.

Tabela 4. Nastavni plan i program odjeljske zajednice

Razred	Nastavna jedinica
IV razred	<ul style="list-style-type: none"> • Potrebe i nasilje
V razred	<ul style="list-style-type: none"> • Potrebe i nasilje
VI razred	<ul style="list-style-type: none"> • Nasilje i vrste nasilja • Vršnjački odnosi • Kodeks ponašanja u školi
VII razred	<ul style="list-style-type: none"> • Internet (dobre i loše strane) • Oblici i posljedice nasilje
VIII razred	<ul style="list-style-type: none"> • Analiziraj sebe- Da li si nasilan/a prema sebi i drugima?
IX razred	<ul style="list-style-type: none"> • Konvencija o pravima djeteta- Zakonski okvir i mehanizmi u službi zaštite prava djece • Analiziraj sebe- Da li sam nasilan/a prema sebi i drugima?

Analizom nastavnih planova i programa rada odjeljske zajednice možemo uočiti nastavne jedinice koje se vežu za samo nasilje, Internet ili digitalno nasilje. Sve teme koje

smo izdvojili vežu se za jedno područje koje škola promovira, tačnije prevenciju nasilja kroz obrazovni sistem. Sve nastavne jedinice sprovode se kroz debate ili radionice, gdje učenici mogu steći i razviti kritičko mišljenje, ali i razmijeniti ideje i zamisli sa drugim učenicima. Također, cilj je razviti empatiju i kolegijalnost među učenicima, ali i upoznati učenike sa mehanizmima za reagovanje na nasilje, osnažiti učenike za moguću prijavu nasilja, te u konačnici razviti pozitivan stav učenika prema nasilju koji će ukloniti predrasude ili strah od istog. Sve izdvojene nastavne jedinice se direktno ili indirektno tiču nam bitnih pojmova za ovo istraživanje, budući da učenici upoznaju šta je to nasilje, vrste nasilja, te moguću prevenciju i uticaj na nasilje.

7.4. Analiza školskih dokumenata za stručno usavršavanje

U teorijskom dijelu istakli smo značaj stručnog usavršavanja za nastavnika i njegov kvalitetniji i fleksibilniji rad u školi. Analizirali smo teme individualnih stručnih usavršavanja nastavnika u školskoj godini 2019/20. godini, tačnije, razrednika i nastavnika koji predaju nastavni predmet Informatika u OŠ „Šejh Muhamed ef. Hadžijamoković“.

Prilikom analize uočili smo da nastavnici teme svog stručnog usavršavanja biraju u skladu sa svojim predmetnim područjem. Kod razrednika samo je jedna tema koja se veže za naše istraživanje i koja glasi: „Uloga roditelja u sprječavanju nasilja kod djece“. S druge strane, nastavnici koji predaju nastavni predmet Informatika nisu u toku školske 2019/2020. godine birali teme za stručno usavršavanje koje se tiču nasilja, Interneta ili prevencije digitalnog nasilja. Također, bitno je naglasiti da kolektivno stručno usavršavanje nastavnika škole u kojoj je provedeno istraživanje, a koje vodi pedagog se ne tiče nijedne teme koju bi mogli povezati sa našim istraživanjem.

7.4.1. Percepcija nastavnika koji predaju nastavni predmet Informatika na nivou Kantona Sarajevo i razrednika u OŠ „Šejh Muhamed ef. Hadžijamoković“ o stručnom usavršavanju

Shodno postavljenim zadacima istraživanja, istraživanjem smo nastojali dobiti odgovor od nastavnika koji su razrednici, te nastavnika nastavnog predmeta. Pitanja su se bazirala na tome koji je značaj stručnog usavršavanja za njih kao nastavnika, odnosno, da li

im je stručno usavršavanje bitno ili ne. U nastavku ćemo prikazati dobijene informacije na postavljena pitanja ili tvrdnje. Prvo pitanje koje se veže za ovaj zadatak istraživanja je tražilo od nastavnika da opišu koji je značaj stručnog usavršavanja za njih kao nastavnika. U tabeli 5. predstavljeni su odgovori nastavnika koji predaju nastavni predmet Informatika, te nastavnika koji su razrednici.

Tabela 5. Odgovori nastavnika na pitanje „Opišite značaj stručnog usavršavanja za Vas kao nastavnika“.

1.	Stručno usavršavanje predstavlja usavršavanje stečenog znanja i praktični rad iz svih oblasti koji podrazumjeva predmet Informatika.
2.	Usavršavanje i nadograđivanje znanja i iskustava nastavnika.
3.	Profesionalnost u razvoju pedagoških osobina, poboljšanju kvaliteta u donošenju odluka, vrednovanje profesije, usmjeravanje, itd.
4.	Stručno usavršavanje je bitno. Nauka i tehnologija svakog dana napreduje i otkrivaju se novi načini i situacije zloupotrebe Interneta, ali i metode njegove prevencije.
5.	U državi ne postoji institucija koja je dovoljno spremna pozabaviti se ovim problemom (digitalno nasilje). Sve aktivnosti na ovu temu su utrošak izdvojenih budžetskih sredstava.

U tabeli broj 5. izdvojeni su dobijeni odgovori koji se najčešće spominju ili im je suština ista. Svih dobijenih 40 odgovora nastavnika nastavnog predmeta Informatika i 12 odgovora nastavnika koji su razrednici u ovom pitanju govori o tome kako je stručno usavršavanje važno i značajno za jednog nastavnika. Itekako je pohvalno da nastavnici koji su pitanje razumjeli na način da trebaju odgovoriti koji je značaj stručnog usavršavanja za prevenciju digitalnog nasilja uočavaju zastupljenost ovog problema u današnjici. Pohvalno je i da su nastavnici dakako svjesni značaja stručnog usavršavanja prvobitno za njih kao osobu, a potom i za sam proces nastave. Međutim, ukoliko obratimo pažnju na posljednji izdvojeni odgovor u tabeli, možemo primjetiti da ipak postoje i oni nastavnici koji smatraju da je pojava digitalnog nasilja prisutna, međutim, da je svaki pokušaj prevencije istog gubljenje novčanih sredstava. Dakako da subjektivno možemo preferirati ili ne određeno područje, međutim, ono što ne možemo jeste da budemo slijepi na niz situacija i djece nad kojim se vršilo digitalno

nasilje. Ne smijemo zaboraviti da je nastavnički poziv humani poziv, i da svako dijete/osoba zaslužuje pomoć i podršku, bez obzira da li mi nešto forsirali ili ne.

Potom, nastavnike smo pitali da li nastavnička profesija zahtjeva stalno stručno usavršavanje. Kada su u pitanju nastavnici nastavnog predmeta Informatika, jedan ispitanik je odgovorio da se uopšte ne slaže sa tvrdnjom, dok su dva ispitanika odgovorila da se ne slažu sa tvrdnjom. Da se slažu sa tvrdnjom potvrdilo je 12 ispitanika, te u konačnici 24 ispitanika se u potpunosti slažu sa zadanom tvrdnjom. Nastavnici koji su razrednici imali su slično mišljenje. Naime, jedan ispitanik se uopšte ne slaže sa tvrdnjom. Četiri ispitanika se slaže, dok osam ispitanika se u potpunosti slaže da nastavnička profesija zahtjeva stalno stručno usavršavanje. Dakle, nastavnici imaju predstavu o važnosti samog stručnog usavršavanja, te njegove važnosti, kako za njih tako i za njihove učenike, ali i cjelokupni odgojno-obrazovni proces.

Željeli smo dobiti informaciju da li nastavnici učestvuju u nekom obliku stručnog usavršavanja, te izdvajamo dobijene podatke na tvrdnju “Nastojim da se svake godine uključim u neki organizovani oblik stručnog usavršavanja”. Kada govorimo o nastavnicima koji predaju nastavni predmet Informatika, dva ispitanika su potvrdila da se ne slažu sa tvrdnjom, dok su tri ispitanika neodlučna. Da se slažu sa zadanom tvrdnjom potvrdio je 21 ispitanik, te 14 ispitanika koji se u potpunosti slažu sa tvrdnjom. Nastavnici razrednici su odgovorili na način da se dva ispitanika u potpunosti ne slažu sa datom tvrdnjom, dok je dva ispitanika bilo neodlučno. Osam ispitanika se slaže sa tvrdnjom, a jedan ispitanik se u potpunosti slaže sa navedenim. Možemo zaključiti da veliki procenat od sveukupnog broja ispitanika ipak učestvuje u nekom obliku stručnog usavršavanja, dok naravno možemo vidjeti da također i određeni broj nastavnika ne pridaje veliki značaj stručnom usavršavanju.

Također, nastavnicima smo postavili pitanje da li je broj sati koji su propisani od nadležnih organa za pohađanje seminara kao jednog od oblika usavršavanja glavni razlog za njihovo pohađanje. Sedam nastavnika nastavnog predmeta Informatika je odgovorilo da se u potpunosti ne slaže sa ovom tvrdnjom, dok se osam nastavnika ne slaže. S druge strane, 12 nastavnika je neodlučno, što je itekako alarmirajući podatak. Devet nastavnika se slaže, dok se četiri nastavnika u potpunosti slažu sa navedenim. Kada govorimo o nastavnicima koji su razrednici, dva nastavnika se u potpunosti ne slažu, dok se pet ne slaže sa tvrdnjom. Neodlučno je ostalo šest nastavnika. Iz sveukupnih podataka uviđamo da nastavnici ipak motivaciju i stimulans za stručno usavršavanje ne žele otkriti, te su birali mogućnost

neodlučnosti. Stručno usavršavanje trebali bi se vezati za intrinzičnu motivaciju, za vlastiti rast i razvoj bez obzira na ostale beneficije.

Pored navednog pitali smo nastavnike da li smatraju da im je potrebno stručno usavršavanje. Dakle, 19 nastavnika nastavnog predmeta Informatika se u potpunosti ne slaže sa tvrdnjom, dok se 11 nastavnika ne slaže. Jedan ispitanik se slaže, a dva nastavnika se u potpunosti slažu da im nije potrebno stručno usavršavanje. Nastavnici koji su razrednici su se izjasnili tako da se osam njih u potpunosti ne slaže, a četiri nastavnika se također, ne slažu. Jedan ispitanik se slaže s tim da mu nije potrebno stručno usavršavanje. Prednost je zaista što određeni broj ispitanika je svjestan važnosti stručnog usavršavanje, tačnije, svjesni su onoga što ne znaju. Ali pak, kao što možemo vidjeti iz predstavljenih rezultata, također imamo i ispitanike koji kažu da im stručno usavršavanje nije potrebno. Iz kojih razloga, te koju percepciju nastavnici imaju nemamo podatak, ali ono što je ključno jeste da svakoj osobi je potrebno usavršavanje i nadograđivanje u bilo kojoj struci i području, gdje naravno odgojno-obrazovni sektor se ne može izostaviti.

Pitali smo nastavnike nastavnog predmeta Informatika da li su prilikom stručnog usavršavanja birali teme iz područja digitalnog nasilja. Šest ispitanika se uopšte ne slaže sa tvrdnjom da su birali teme iz područja digitalnog nasilja, dok se 10 ispitanika ne slaže. Pet ispitanika je neodlučno povodom ove tvrdnje, 12 njih se slaže sa tvrdnjom da su prilikom stručnog usavršavanja birali teme iz oblasti digitalnog nasilja, te se sedam ispitanika u potpunosti slaže sa navedenom tvrdnjom.

Pored navedenog od obje grupe nastavnika smo tražili da navedu teme iz oblasti digitalnog nasilja ukoliko su ih birali za program stručnog usavršavanja. Od ukupnog broja odgovora, samo 10 ispitanika koji predaju nastavni predmet Informatika je biralo teme iz oblasti digitalnog nasilja, dok su tri nastavnika koji su razrednici također birali teme iz ovog područja. U tabeli broj 6. izdvajamo odabrane teme.

Tabela 6. Birane teme za program stručnog usavršavanja iz područja digitalnog nasilja

1.	„Zašto djeca vrše nasilje nad drugima?“
2.	„Podučavanje mladih sigurnom i odgovornom korištenju digitalne tehnologije.“
3.	„Uvid u posljedice cyberbullinga i kako postupiti?“

4.	„Sigurnost na Internetu.“
5.	„Zaštita podataka na Internetu.“
6.	„Nasilje preko društvenih mreža.“
7.	„Cyberbulling i kako postupiti?“
8.	„Sadržaj na Internetu.“

Iz tabele broj 6. možemo zaključiti da su nastavnici birali teme za upoznavanje samog digitalnog nasilja, ali i njegove prevencije. Također, neke od tema se ponavljaju, tako da ih nismo ponovo pisali.

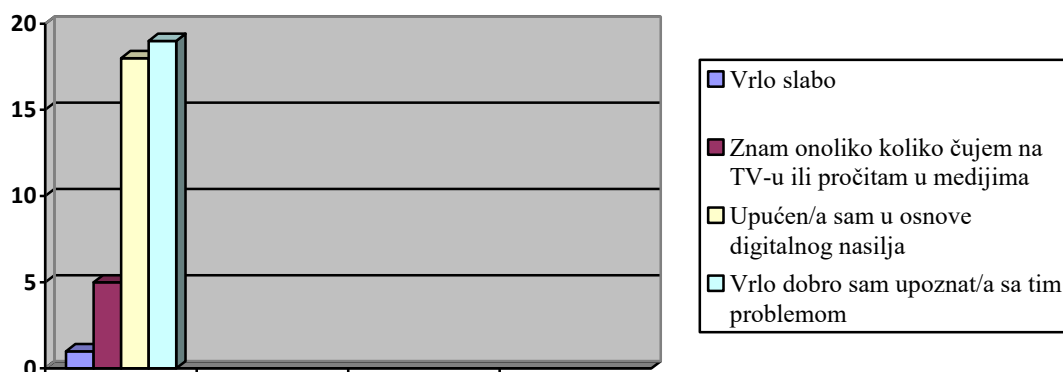
8. ANALIZA ODGOVORA NASTAVNIKA KOJI PREDAJU NASTAVNI PREDMET INFORMATIKA

Zadatak istraživanja pod rednim brojem pet govori o propitivanju mišljenja nastavnika nastavnog predmeta Informatika u osnovnim školama Kantona Sarajevo o učešću u programima stručnog usavršavanja, te njihovoj ulozi u prevenciji digitalnog nasilja. U nastavku, prikazat ćemo rezultate istraživanja uz napomenu da se rezultati ne mogu generalizirati, budući da je istraživanje sprovedeno samo na nivou Kantona Sarajevo.

Istraživanje koje se sprovelo u svrhu prikaza trenutne situacije u društvu kada je u pitanju ova aktuelna tema daje nam itekako važne odgovore. Naime, ispitanike smo pitali da li u nastavnom planu i programu nastavnog predmeta Informatika nedostaje nastavnih jedinica koje govore o digitalnom nasilju. Tri ispitanika su izjasnila da se uopšte ne slažu sa tvrdnjom, dok se njih pet ne slaže. Šest ispitanika je ostalo suzdržano. Da se slaže sa tvrdnjom potvrdilo je 15 ispitanika, a da se u potpunosti slaže njih 11. Važno je spomenuti da su nastavnici Informatike se izjašnjavali uprkos činjenici da je digitalno nasilje zastupljeno, te da nema dovoljno nastavnih jedinica na ovu temu, na način da smatraju da nije potrebno da se uvede još neka nastavna jedinica koja će poboljšati sam nastavni plan i program, ali i uticati na prevenciju digitalnog nasilja među djecom.

Naredno pitanje tiče se informisanosti nastavnika nastavnog predmeta Informatika o problemu nasilja nad djecom na Internetu, gdje su nastavnici trebali odabrati koliko su po svom mišljenju informisani o istom. Jedan od ispitanika odgovorio je da je vrlo slabo informisan o problemu nasilja nad djecom na Internetu. Pet ispitanika smatra da znaju onoliko koliko čuju na TV-u ili pročitaju u medijima. Da su upućeni u osnove digitalnog nasilja smatra 18 ispitanika, dok njih 19 smatra da su veoma dobro upoznati sa problemom digitalnog nasilja. Ohrabrujuće i motivirajuće je da većina nastavnika smatra da poznaje digitalno nasilje i njegove srodne pojmove. Vođeni time, možemo očekivati pozitivnu povratnu informaciju u narednim pitanjima, ali i kvalitetnu prevenciju digitalnog nasilja u školi.

Grafikon 1. Prikaz odgovora na pitanje da li su nastavnici informisani o problemu nasilja nad djecom na Internetu

Četvrto pitanje u anketi tražilo je od ispitanika da napišu svoju percepciju digitalnog nasilja. Ono što je ključno da izdvojimo jeste da samo jedan ispitanik nije odgovorio na ovo pitanje, dok svih ostalih 39 odgovora u svojoj srži sadrži glavne odrednice definicije digitalnog nasilja. Tabela 7 ćemo izdvojiti nekoliko odgovora koji se vežu za ovo postavljeno pitanje.

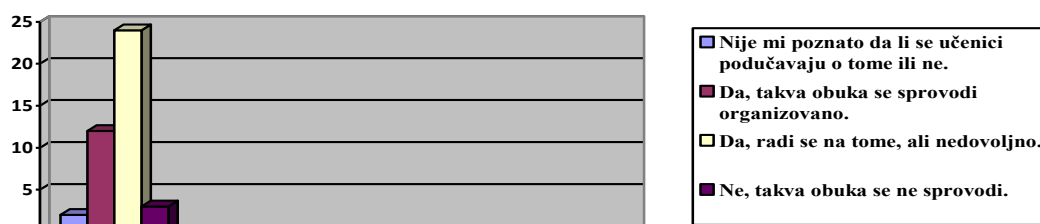
Tabela 7. Odgovori ispitanika na pitanje šta je to za njih digitalno nasilje

1. Svaki oblik nasilja izvršen preko digitalnih medija, tj. preko različitih društvenih mreža.
2. Uvredljive poruke, snimanje protiv volje i objavljivanje.
3. Najgori oblik nasilja koji nije adekvatno sankcionisan. Zakonski nije pokriven jakim kaznama.
4. Svako uznemiravanje, zlostavljanje ili prijetnje putem Interneta.
5. Krađa podataka ili ucjenjivanje određenim slikama ili informacijama.
6. Svaki oblik ponašanja koji nije u skladu sa pravilima i normama ponašanja u realnom svijetu prenesen na digitalne platforme.

Ohrabrujući podatak jeste da ispitanici imaju predstavu o tome šta je to digitalno nasilje, te da razlikuju njegove oblike i načine sprovođenja. Također, ispitanici su svjesni da je digitalno nasilje zastupljeno, te da nije na adekvatan način regulisano.

Narednim pitanjem težili smo informaciji koja nam je dakako bitna za ovaj rad. Naime, ispitanike smo pitali da li se učenici u njihovoj školi podučavaju načinima zaštite od različitih oblika digitalnog nasilja. Grafički ćemo prikazati dobijene odgovore.

Grafikon 2. Prikaz odgovora na pitanje da li se učenici u školi nastavnika podučavaju načinima zaštite od digitalnog nasilja

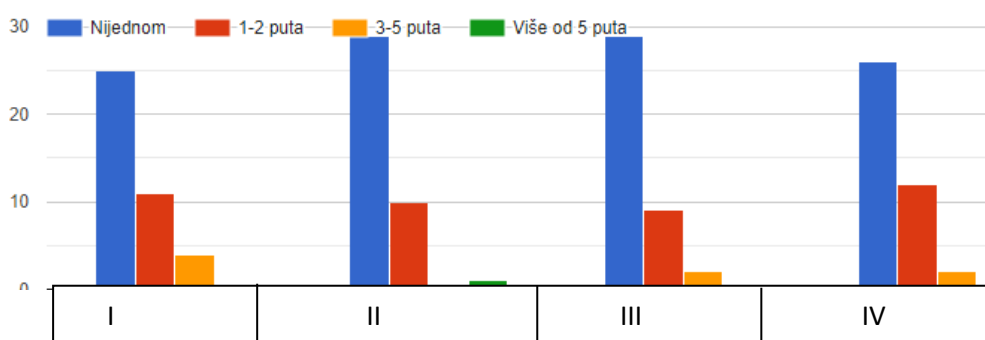

Na postavljeno pitanje „Da li se učenici u Vašoj školi podučavaju načinima zaštite od različitih oblika digitalnog nasilja?“ dva ispitanika odgovorila su da nisu upoznati da se učenici podučavaju načinima zaštite od nekog od oblika digitalnog nasilja. Na ponuđeni odgovor da se obuka učenika sprovodi organizovano u njihovoj školi potvrdilo je 12 ispitanika. Zatim, 24 ispitanika potvrdilo je da se u školi radi na obuci djece za zaštitu od digitalnog nasilja, ali da je to nedovoljno. U konačnici, tri potvrdilo je da se u njihovoj školi obuka ovog vida ne sprovodi. Obećavajuće jeste da škole uviđaju značaj obuke učenika za moguću prevenciju digitalnog nasilja, međutim, da nastavnici smatraju da je ta obuka još uvijek nedovoljna. Dakako, zabrinjavajuć je podatak da pojedini nastavnici ne znaju da li se obuka za učenike sprovodi, iako bi kao nastavnici nastavnog predmeta Informatika itekako trebali učestvovati u istoj.

Također, ispitanike smo pitali da li na časovima razgovaraju o aktivnostima djece na Internetu. Dva ispitanika se nije složilo sa ovom tvrdnjom, dok je osam ispitanika neodlučno u vezi ovoga. Da se slaže sa tvrdnjom potvrdilo je 17 ispitanika, a njih 13 se u potpunosti slaže. Pohvalna je činjenica da uprkos malom broju nastavnih jedinica koji su predviđeni nastavnim planom i programom nastavnici ipak razgovaraju sa učenicima na ovu temu. Međutim, nemoguće je izostaviti nastavnike koji se ne slažu ili su pak neodlučni. Moramo osvijestiti nastavnike značaju razgovora i komunikacije upćeno na relaciji učenik-nastavnik, pogotovu kada su u pitanju neke osjetljive teme i situacije. Razgovor vodi izgradnji jakog odnosa i povjernja, a to je stub svega ostalog.

Nastavnici nastavnog predmeta Informatika, kao i nastavnici koji su razrednici imali su isto pitanje, gdje smo mi zapravo željeli napraviti komparaciju rezultata. Pitanje je glasilo: Koliko su Vam se puta, u protekloj školskoj godini, za pomoć obratili učenici koji su bili izloženi nekom od sljedećih oblika digitalnog nasilja?

Slika 1. Odgovori nastavnika Informatike na pitanje „Koliko su Vam se puta, u protekloj školskoj godini, za pomoć obratili učenici koji su bili izloženi nekom od sljedećih oblika digitalnog nasilja?“

Prvi grafički prikaz u slici 1. odnosio se na tvrdnju da li su učenici se obratili za pomoć nastavniku budući da su dobili uznemirujuću ili uvredljivu SMS poruku na mobilni uređaj. Dakle, 25 nastavnika nastavnog predmeta Informatika izjasnili su se da se nisu našli nijednom u ovoj situaciji. Potom, 11 nastavnika izjasnilo se da su učenici jednom do dva puta tražili pomoć od njega, dok su četiri ispitanika tri do pet puta bila u istoj situaciji. Iz priloženih rezultata vidimo da dosta veći broj nastavnika nije bio u situaciji da se dijete našlo u ovakvoj situaciji. Međutim, uviđamo da ipak postoje situacije gdje dijete doživi jedan oblik digitalnog nasilja, te pomoć traži od svojih nastavnika. Bitno je da budemo tu jedni za druge, i da se nikada niko ne osjeti samim.

Drugi grafički prikaz u slici 1. predstavlja tvrdnju da je neko učenika snimao mobilnim telefonom i kamerom protiv volje i taj snimak slao drugima. Kada je riječ o nastavnicima nastavnog predmeta Informatika, 29 ispitanika se nikada nije našlo u takvoj situaciji, dok je 10 nastavnika imalo jednom do dva puta mogućnost da pomogne učeniku kada je ova tvrdnja u pitanju. Jedan nastavnik je bio više od pet puta u situaciji da mu se požalio učenik koji je sniman protiv svoje volje.

Treći grafički prikaz u slici 1. predstavlja tvrdnju da je učenika neko uznemiravao putem telefonskog poziva (prijetio, vrijeđao i sl.). Dakle, 29 ispitanika se nikada nije našlo u ovoj situaciji. Devet ispitanika je jednom do dva puta bilo u datoj situaciji, dok su dva ispitanika bila tri do pet puta u situaciji u kojoj je neko učenika uznemiravao putem telefonskog poziva.

Četvrti grafički prikaz u slici 1. predstavlja da je neko učenika uznemiravao preko Interneta (prijetio mu, vrijeđao ga i sl.). Kada je riječ o nastavnicima nastavnog predmeta Informatika, 26 ispitanika nikada nije bilo u ovoj situaciji, dok se njih 12 našlo jednom do dva puta u istoj. Dva ispitanika su bila tri do pet puta u mogućnosti da pomognu učeniku koji je uznemiren povodom date situacije.

Analizirajući dobijene podatke možemo zaključiti da su učenici i nastavnici zaista izgradili kvalitetan odnos pun povjerenja, sudeći po broju učenika koji su tražili pomoć od svojih nastavnika. Bitno je kao što smo već spomenuli da sa učenicima razgovaramo tokom časa, da im dajemo osnovne informacije kako će prepoznati određeni oblik digitalnog nasilja, te kome mogu da se obrate za pomoć i podršku. Cilj prevencije upravo jeste u građenju kohezije, kvalitetnih i zdravih odnosa koji će zajedno prebroditi svaku teškoću.

Osmo pitanje u anketi ispitanicima je dalo mogućnost višestrukog odabira. Ispitanici su trebali odgovoriti kako bi reagovali da im se učenik požali da se našao u određenoj neugodnoj situaciji na Internetu. U nastavku, grafički ćemo prikazati dobijene odgovore.

Grafikon 3. Odgovori na pitanje kako bi nastavnici odreagovali da im se učenik požali da se našao u neugodnoj situaciji na Internetu

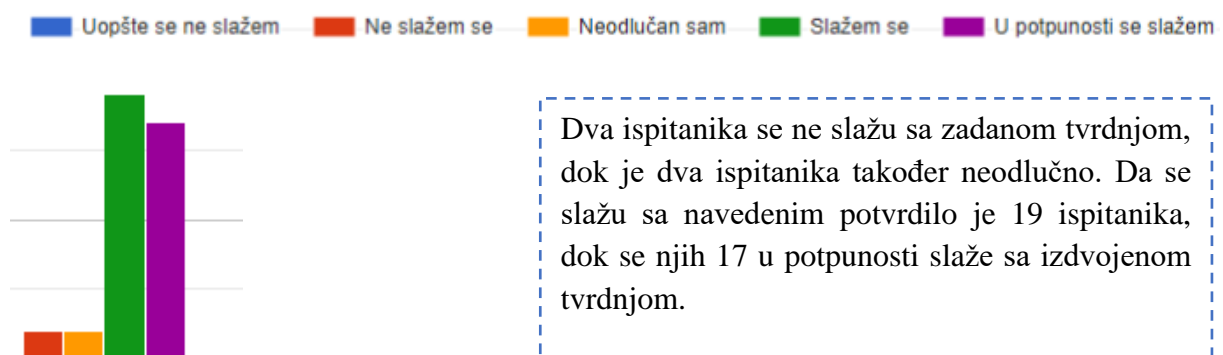

Kao što je navedeno, ispitanici su imali mogućnost da odaberu više od jednog ponuđenog odgovora. S tim u vezi, nijedan ispitanik nije odabrao prvu i posljednju opciju što je dakako dobar podatak. Jedan ispitanik smatra da bi učeniku savjetovao da ne obraća pažnju na tu određenu situaciju na Internetu u kojoj se našao. Sedam ispitanika smatra da bi tu

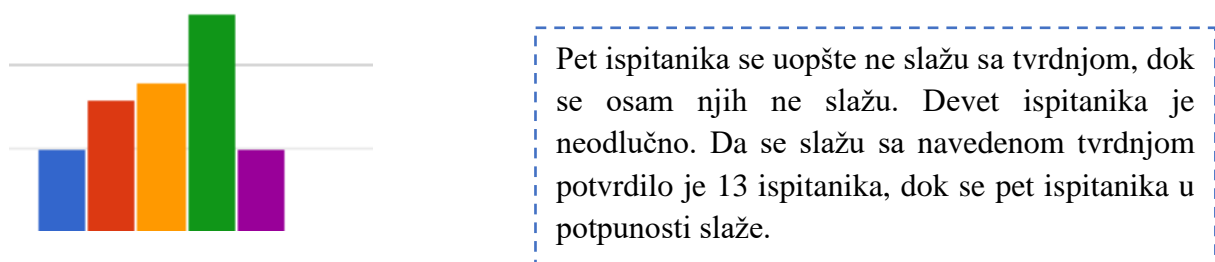
situaciju prijavio policiji, dok svih 40 ispitanika smatra da bi obavijestio roditelje i školskog pedagoga. Dakako, dobijeni podaci daju nam sliku o tome da su nastavnici svjesni da je potrebno obavijestiti stručne osobe, ali i roditelje.

U narednom pitanju ispitanici su trebali da odaberu odgovor koji najviše odgovara njihovom mišljenju. Ispitanici su imali ponuđenih 20 pitanja, te ponuđenu skalu od 1 do 5, gdje je 1 značilo da se ispitanik uopšte ne slaže, dok je 5 predstavljalo u potpunosti slaganje sa tvrdnjom.

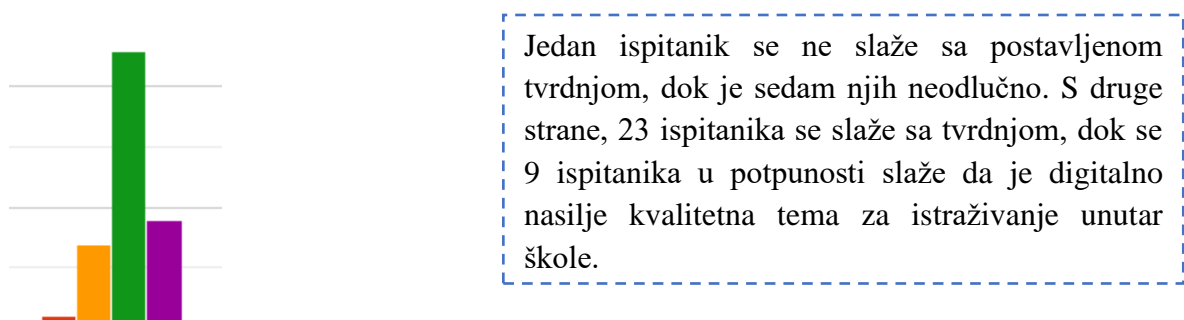
Slika 2. Odgovori na tvrdnju "Digitalno nasilje je aktualna pojava u društvu."

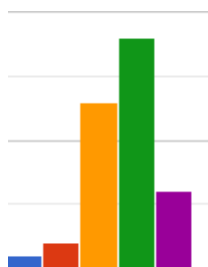
Slika 3. Odgovori na tvrdnju „Nastavnici nemaju osnovno znanje o digitalnom nasilju.“

Slika 4. Odgovori na tvrdnju „Digitalno nasilje je kvalitetna tema za istraživanje unutar škole.“

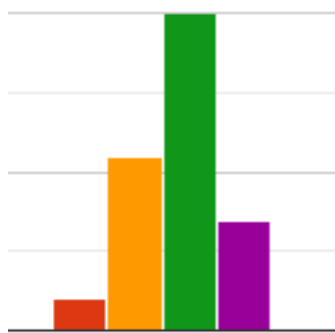

Slika 5. Odgovori na tvrdnju „Samostalno istražujem o digitalnom nasilju.“

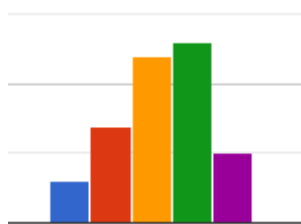
Jedan ispitanik je potvrdio da se uopšte ne slaže sa tvrdnjom, dok se dva ispitanika ne slažu sa tim da samostalno istražuju o digitalnom nasilju. Neodlučno je bilo čak 13 ispitanika, 18 njih je odgovorilo da se slaže sa tvrdnjom, dok se šest ispitanika u potpunosti slažu sa datom tvrdnjom.

Slika 6. Odgovori na tvrdnju „Smatram da se kompetentan da prepoznam znakove digitalnog nasilja.“

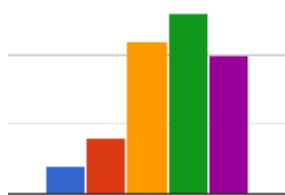
Na ovu tvrdnju, dva ispitanika je odgovorilo da se ne slaže, dok je 11 ostalo neodlučno. Da se slaže sa tvrdnjom potvrdilo je 20 ispitanika, te da se u potpunosti slaže njih sedam.

Slika 7. Odgovori na tvrdnju „Aktiv nastavnika informatike KS nastoji pospješiti prevenciju digitalnog nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama“.

Tri ispitanika s uopšte ne slažu, dok se sedam ispitanika ne slaže. Neodlučno u vezi ove tvrdnje je bilo 12 ispitanika. Od ukupnog broja, 13 ispitanika se slaže, dok se pet u potpunosti slaže sa navedenim.

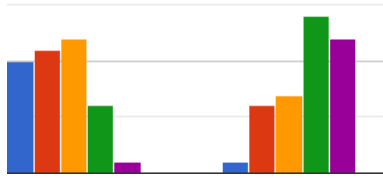
Slika 8. Odgovori na tvrdnju „Dužnost škole jeste da podučava učenike o načinima zaštite od nasilja putem IKT-a“.

Dva ispitanika se uopšte ne slažu sa iskazanom tvrdnjom, dok se četiri ispitanika ne slažu. Neodlučno ih je ostalo 11. Također, 13 ispitanika se slaže sa rečenim, dok se 10 u potpunosti slaže sa tvrdnjom.

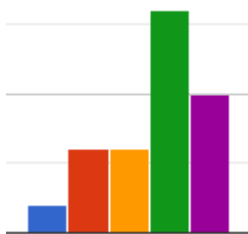

Slika 9. "Odgovori na tvrdnje „Fenomen digitalnog nasilja je prisutan u školi u kojoj radim“ i „Škola bi trebala da pruži pomoć djeci koja su izložena nasilju putem IKT-a (čak i kada se to desi van škole)“.

Deset ispitanika se izjasnilo da se uopšte ne slaže sa tvrdnjom da je fenomen digitalnog nasilja prisutan u školi u kojoj radi, dok se 11 ispitanika ne slaže. Neodlučno ih je ostalo 12. Šest nastavnika je potvrdilo zadanu tvrdnju, dok se jedno u potpunosti slaže. Na sve ove dobijene rezultate, jedan ispitanik se uopšte ne slaže s tim da škola treba pomoći djeci koja su izložena digitalnom nasilju, dok se šest ispitanika ne slaže. Neodlučno je bilo sedam nastavnika. Slaže se sa tvrdnjom njih 14, dok se u potpunosti slaže 12 ispitanika.

Slika 10. Odgovori na tvrdnju „Znanja i vještine koje posjeduju nastavnici Informatike su kvalitetan resurs za prevenciju digitalnog nasilja“.

Dva ispitanika se uopšte ne slažu sa tvrdnjom, dok se šest ispitanika ne slaže. Također, šest ispitanika je neodlučno. Da se slaže potvrdilo je 16 ispitanika, a njih 10 se slaže u potpunosti sa prikazanom tvrdnjom.

Kada su podaci koje smo dobili od nastavnika nastavnog predmeta Informatika u pitanju možemo reći da su nastavnici dakako svjesni pojave digitalnog nasilja u društvu. Svjesni su činjenice da osnovno znanje uprkos godinama iskustva u nastavi itekako imaju, ali da im to isto znanje nije dovoljno za aktivno sudjelovanje u prevenciji digitalnog nasilja. S tim u vezi, nastavnici smatraju da je stručno usavršavanje ključan faktor za rast i razvoj njih kao osoba koje će moći dati svoj maksimum za napredovanje učenika, ali moguće i spriječiti određeni oblik nasilja u školi.

9. ANALIZA ODGOVORA NASTAVNIKA KOJI SU RAZREDNICI

Šesti zadatak istraživanja jeste propitati mišljenje nastavnika koji su razrednici odjeljenjima u osnovnoj školi „Šejh Muhamed ef. Hadžijamaković“. Trenutno u školi je aktivan jedan I razred, dva II razreda, dva III razreda, dva IV razreda, jedan V razred, jedan VI razred, dva VII razreda, jedan VIII razred, te jedan IX razred.

Iz istraživanja koje je sprovedeno na području Kantona Sarajevo kada su u pitanju osnovne škole, možemo izdvojiti te povezati nekoliko pitanja/tvrdnji sa samom odjeljenskom zajednicom, ali i njenom organizacijom, te dinamikom. Naime, od ispitanika smo tražili da iznesu svoj stepen slaganja sa tvrdnjom da Pedagoško-prosvjetni zavod KS odgojno-obrazovnim ustanovama omogućava uvid u rezultate istraživanja školske prakse i aktuelnih društvenih problema, te organizuje usavršavanje i obuku za nastavnike prema potrebama ustanove. Da se uopšte ne slaže sa tvrdnjom odgovorilo je pet ispitanika, dok se 13 ne slaže. Neodlučno povodom ove tvrdnje je bilo 12 ispitanika. Da se slažu sa tvrdnjom potvrdilo je sedam ispitanika, dok se troje u potpunosti slaže.

Zatim, pitali smo nastavnike koji su razrednici da iznesu svoje mišljenje, šta je to za njih digitalno nasilje.

Tabela 8. Prikaz odgovora nastavnika na pitanje šta je to za njih digitalno nasilje

-
1. Oblik nasilja preko Interneta.

---

  2. Psihičko maltretiranje putem informacionih tehnologija.

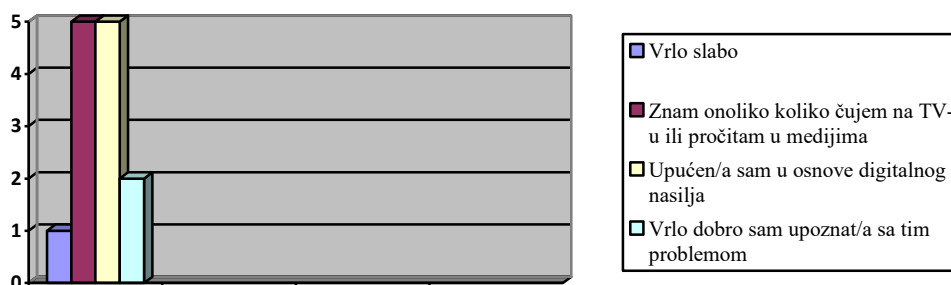
  3. Neprimjereni oblici ponašanja na Internetu.

Bitno je da naglasimo da smo izdvojili nekoliko odgovora, budući da su odgovori slični i da sadrže ključne elemente objašnjenja digitalnog nasilja. Dakako, uviđamo da nastavnici imaju osnovno znanje kada je u pitanju digitalno nasilje, što nam daje povratnu informaciju da su se ipak negdje susretali sa datom pojavom.

Također, nastavnike koji su razrednici smo pitali koliko su lično informisani o digitalnom nasilju, njegovim oblicima i načinima zaštite. U nastavku ćemo prikazati dobijene rezultate.

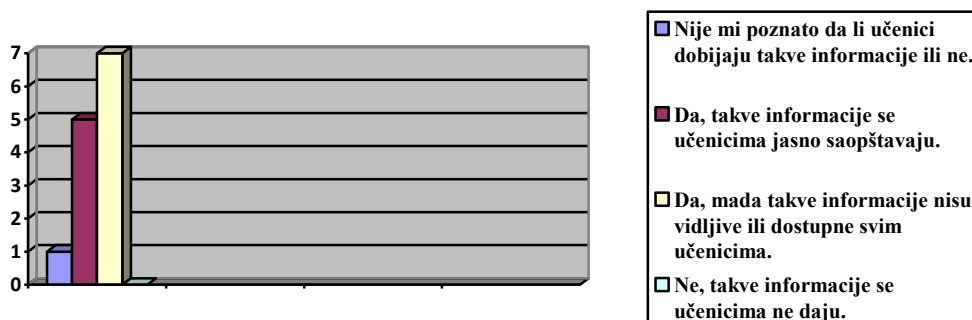
Grafikon 4. Prikaz odgovore na pitanje koliko su nastavnici informisani o digitalnom nasilju

Iz prikazanog grafikona, vidimo da je samo jedan ispitanik slabo upućen u fenomen digitalnog nasilja, dok pet ispitanika je upućeno onoliko koliko je čulo uz pomoć medija. Također, pet ispitanika je upućeno u osnove digitalnog nasilja, dok su dva ispitanika vrlo dobro upoznata sa pojmom digitalno nasilje, njegovim oblicima, te mogućnosti zaštite od istog. Možemo zaključiti da većina nastavnika ipak ima osnovno znanje kada je u pitanju digitalno nasilje, koje se dakako treba nadograđivati i razvijati s ciljem općeg zajedničkog dobra.

Naredno pitanje nastojalo je odgovoriti na to koliko su učenici u školi u kojoj se radilo istraživanje informisani o digitalnom nasilju, te koji se oblici korištenja telefona, kamera i računara smatraju nasiljem i stoga nisu dozvoljeni? U nastavku, grafički ćemo prikazati dobijene odgovore.

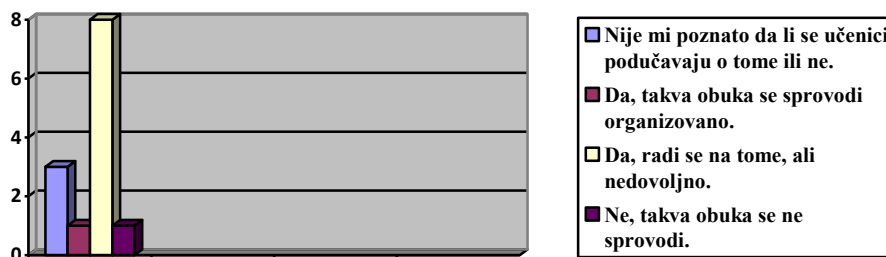
Grafikon 5. Prikaz odgovora na pitanje koliko su učenici informisani o digitalnom nasilju

U navedenom pitanju jedan ispitanik je odgovorio da mu nije poznato da li učenici dobijaju ovaj vid informacije. Pet ispitanika se slaže da se ove informacije jasno učenicima saopštavaju, dok sedam ispitanika smatra da ove informacije nisu dostupne ili vidljive svim učenicima. Možemo zaključiti da škola u kojoj smo sprovedi istraživanje vodi računa o informisanju svojih učenika, međutim, dobili smo podatak da sedam razrednika smatra da te informacije nisu dostupne svim učenicima. Ciljani uzorak upravo podrazumjeva nastavnike koji su razrednici, budući da odjeljska zajednica nudi prostor da razrednici aktivno razgovaraju sa učenicima o aktuelnim temama. Shodno tome, uviđamo da nastavnici ipak na odjeljskim zajednicama ne posvećuju dovoljnu pažnju ovoj aktuelnoj temi, te odgovornost za isto prebacuju na školu.

Kao i nastavnike nastavnog predmeta Informatika, razrednike smo pitali da li se učenici u njihovoj školi podučavaju o načinima zaštite od različitog oblika digitalnog nasilja. Također, željeli smo dobiti informaciju na koji način se realizuje obuka o načinima zaštite od digitalnog nasilja. U nastavku, detaljnije ćemo predstaviti dobijene rezultate.

Grafikon 6. Prikaz odgovora na pitanje da li se učenici podučavaju o načinima zaštite od digitalnog nasilja

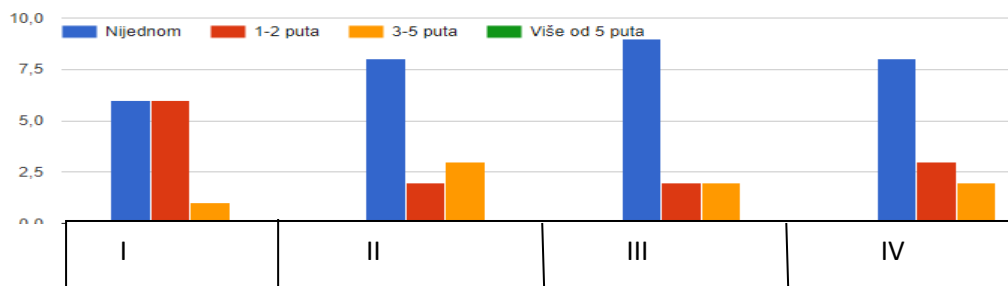

Tri ispitanika nisu upoznata sa tim da li se učenici podučavaju načinima zaštite od digitalnog nasilja u školi. Jedan ispitanik smatra da se ova obuka sprovodi organizovano u školi. Osam ispitanika se izjasnilo da se obuka u školi sprovodi, ali nedovoljno, te jedan ispitanik se izjasnilo da se ova obuka u školi ne sprovodi. Budući da u uzorak spadaju nastavnici koji su razrednici, podaci do kojih smo došli su zaista zabrinjavajući. Sami razrednici trebaju sprovoditi obuku koja će pomoći učenicima u zaštiti i prepoznavanju digitalnog nasilja, naravno uz pomoć škole. Međutim, na pitanje na koji način se sprovodi obuka, dobili smo sljedeće odgovore. Nastavnici su se izjasnili da se obuka sprovodi uz pomoć različitih radionica, redovnih časova nastavnog predmeta Informatika, te u okviru

odjeljenskih zajednica. Odgovor jedan sa drugim je zaista kontradiktoran, te možemo zaključiti da nastavnici daju društveno poželjne odgovore koji kao takvi nemaju koristi za bilo koga, posebice ne učenike ove škole.

Jedno od postavljenih pitanja nastavnicima koji su razrednici jeste koliko su im se puta u toku protekle školske godine, za pomoć obratili učenici koji su bili izloženi nekom od sljedećih oblika digitalnog nasilja. U nastavku, predstavljamo dobijene rezultate.

Slika 11. Odgovori nastavnika koji su razrednici na pitanje „Koliko su Vam se puta, u protekloj školskoj godini, za pomoć obratili učenici koji su bili izloženi nekom od sljedećih oblika digitalnog nasilja?“

Prvi grafički prikaz u slici 11. odnosio se na tvrdnju da li su učenici se obratili za pomoć nastavniku budući da su dobili uznemirujuću ili uvredljivu SMS poruku na mobilni uređaj. Šest nastavnika koji su razrednici su se izjasnili da im se nijedan učenik nije obratio povodom ovoga. Također, šest ispitanika je potvrdilo da im se jedan ili dva učenika obratilo povodom ove tvrdnje, te jedan ispitanik kojem se učenik obratio tri do pet puta u toku jedne godine.

Drugi grafički prikaz u slici 11. predstavlja tvrdnju da je neko učenika snimao mobilnim telefonom i kamerom protiv volje i taj snimak slao drugima. Osam nastavnika koji su razrednici izjasnili su se da nijedan učenik nije tražio pomoć od njega u vezi ove tvrdnje. Dva nastavnika su se izjasnila da se to desilo jednom ili dva puta, dok tri nastavnika su bila u situaciji da se ista stvar javlja tri do pet puta u toku godine.

Treći grafički prikaz u slici 11. predstavlja tvrdnju da je učenika neko uznemiravao putem telefonskog poziva (prijetio, vrijeđao i sl.). Dakle, devet nastavnika koji su razrednici se nijednom nisu našli u ovoj situaciji. Dva ispitanika su bila jednom ili dva puta u situaciji da im se učenik požali na navedenu tvrdnju, dok su također dva ispitanika bila tri do pet puta u istoj situaciji.

Četvrti grafički prikaz u slici 11. predstavlja da je neko učenika uznemiravao preko Interneta (prijetio mu, vrijeđao ga i sl.). Osam nastavnika koji su razrednici se nikada nije našlo u ovoj situaciji. Tri nastavnika su bila jednom ili dva puta u prilici da im se za pomoć obrati učenik koji je uznemiravan preko Interneta, te dva nastavnika koja su bila tri do pet puta u istoj situaciji.

U konačnici, posljednja dva pitanja nastavnika su stavljala u određenu situaciju, gdje se nastavnik trebao izjasniti šta bi uradio povodom toga. Prvo pitanje je glasilo: Šta biste uradili da Vam se učenik ili učenica požale da ih je neko vrijeđao ili uznemiravao telefonom? Dobili smo rezultate da se pet ispitanika slaže, dok sedam ispitanika se u potpunosti slaže da bi s time upoznao nekoga iz školskog tima za zaštitu od nasilja. Osam ispitanika se uopšte ne slaže, dok tri ispitanika ne slažu s time da bi savjetovali učeniku da ne obraća pažnju na to. Jedan ispitanik se složio sa tvrdnjom. Sedam ispitanika se slaže, odnosno šest u potpunosti slaže da bi sa ovom situacijom se posavjetovao/la sa kolegama i stručnjacima. Pohvalno jeste da se četiri ispitanika slažu, odnosno devet u potpunosti slažu sa tvrdnjom da bi obavijestili roditelje učenika. Također, 10 ispitanika nastojalo bi utvrditi ko je učenike uznemiravao. Da ne bi pridavali neku vrijednost ovoj situaciji 12 nastavnika se u potpunosti ne slaže, dok se jedan ispitanik ne slaže sa tvrdnjom. Dakako, ovo je jako ohrabrujući podatak. Da ne bi pridavali određenu važnost ovoj situaciji, smatrajući da djeca svašta pišu, svih 13 ispitanika se u potpunosti ne slažu. Na tvrdnju da ne znaju tačno šta treba raditi u ovim situacijama osam ispitanika se u potpunosti ne slaže, četiri ispitanika se ne slažu, dok se jedan ispitanik slaže sa tvrdnjom. Sve u svemu, podaci koje smo dobili jesu obećavajući da nastavnici bi pritekli u pomoć učeniku, te postupili u datoj situaciji onako kako i treba, pružajući pomoć i podršku.

Posljednje pitanje srodno je prethodnom pitanju. Nastavnike smo pitali šta bi uradili da se učenik ili učenica požale da ih je neko vrijeđao ili uznemiravao na socijalnoj mreži (Facebook, YouTube i sl.) ? Na ovu tvrdnju osam ispitanika se slaže da bi učenika uputilo nekome ko se više razumije u računare, dok se tri ispitanika ne slažu sa ovom tvrdnjom. Jedan ispitanik je ostao neodlučan, dok se također jedan ispitanik u potpunosti ne slaže da bi ovu situaciju doslovno „prebacio“ na nekoga drugog. Da bi sa ovom situacijom upoznao/la nekoga iz stručnog tima za zaštitu od nasilja slaže se 10 ispitanika, dok se tri ispitanika u potpunosti slažu. Pohvalno jeste da se šest ispitanika u potpunosti ne slaže s tim da bi savjetovalo djetetu da ne obraća pažnju na to, dok se pet ispitanika ne slaže sa tvrdnjom. Dva ispitanika su ostala neodlučna povodom ovoga. Također, s tim u vezi, devet ispitanika bi savjetovalo učeniku

da ne posjećuje tu stranicu ili da blokiraju osobu koja ih je uznemirila, tri ispitanika se u potpunosti slažu sa tvrdnjom, dok je jedan ispitanik ponovo neodlučan. Kvalitetan je podatak da bi se većina nastavnika zaista posvetila učeniku i određenoj situaciji koja se teži riješiti na najproduktivniji način, dok pak sa druge strane ipak postoji manji broj ispitanika koji su neodlučni, što nam daje povratnu informaciju da zaista ne bi znali ili htjeli reagovati u određenom momentu. Naredna tvrdnja je je od nastavnika tražila da se izjasne da li bi posjetili tu stranicu da vide sam njen sadržaj. Osam ispitanika se slaže sa tvrdnjom, dok se tri ispitanika u potpunosti slažu. Dva ispitanika ponovo su neodlučna. Također, svi bi ispitanici potražili savjet ili pomoć od kolega ili stručnih saradnika. Pored toga, svi ispitanici su mišljenja da bi obavijestili roditelje učenika, te negiraju da ne bi pridavali značaj ovome budući da se ipak radi o djeci, a djeca svašta pišu i govore. Koliko god da djeca imaju slobodu, određena granica ponašanja mora da postoji, te je nastavnici itekako uviđaju, na svu sreću. Posljednja tvrdnja zaokružiti će postavljeno pitanje ispitanicima. Mišljenje ispitanika da ne znaju šta bi uradilo u ovoj situaciji jeste takvo da se devet ispitanika u potpunosti ne slaže sa tvrdnjom, dva ispitanika se ne slažu, te po jedan ispitanik koji je neodlučan, odnosno koji se slaže. U konačnici, priča ima dvije strane. Naravno da postoje nastavnici koji su upućeni u pojam digitalnog nasilja, kao i da bi reagovali u skladu sa situacijom, da li samostalno ili ne, ali bi reagovali. Također, postoje i nastavnici koji jednostavno ne bi mogli odgovoriti ovoj situaciji iz nekih vjerovatno svojih privatnih razloga. Ključno je da ukoliko se ti nastavnici i nađu u toj situaciji potraže pomoć, te da učeniku ne izigravaju povjerenje ili nadu.

Zaključak

„Ja sam samo jedan od mnogih. No ja sam samo jedan. Ne mogu učiniti sve, ali mogu učiniti nešto. Zbog toga što ne mogu učiniti sve, neću odbiti učiniti ono što mogu.”

(Edward Everett Hale)

Digitalno nasilje aktuelna je pojava današnjice. Mladi danas izloženi su ogromnim brojem tehnologija, svako od njih ima pristup bilo kojem uređaju ili pak svijetu zvanim Internet. Digitalno nasilje još uvijek nema jasan princip prevencije, ali je itekako velika odgovornost na roditeljima, nastavnicima ili stručnim saradnicima.

Jedan od mogućih puteva kvalitetne prevencije digitalnog nasilja jeste stručno usavršavanje nastavnika u području digitalnog nasilja. Iz cjelokupnog rada možemo uvidjeti da stručno usavršavanje sa sobom nosi itekako velike prednosti, kako za nastavnike, tako i za cjelokupni odgono-obrazovni proces. Ispitivanjem stavova nastavnika nastavnog predmeta Informatika, te nastavnika koji su razrednici u osnovnoj školi Kantona Sarajevo, uviđamo da su nastavnici svjesni značaja stručnog usavršavanja, ali i samog fenomena digitalnog nasilja. Analizom dobijenih rezultata mogli smo vidjeti da su nastavnici u manjini zapravo birali teme iz područja digitalnog nasilja kao primane prilikom svog stručnog usavršavanja. Svijetla tačka ovog istraživanja jeste da bi dosta veći procenat ispitanika znao reagovati i određenoj situaciji, te poznaje osnove digitalnog nasilja. Samim tim, možemo zaključiti da bi prvi koraci prevencije digitalnog nasilja započeli zaista produktivno.

U metodološkom dijelu postavili smo šest zadataka istraživanja, te shodno njima i šest istraživačkih pitanja. U konačnici rada možemo potvrditi da je Zakonom o osnovnom odgoju i obrazovanju regulisan pojam stručnog usavršavanja nastavnika kao individualna i obrazovna potreba. Također, kao što smo već naveli, analizom rezultata dobili smo podatak da mali broj nastavnika odabire temu koja se tiče digitalnog nasilja za svoje stručno usavršavanje. Bitno nam je naglasiti, te potvrditi istraživačko pitanje da Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo prepoznaje značaj predmeta Informatika kao dobru preventivnu mjeru digitalnog nasilja. Naravno, prepoznaje, te nastavnim planom i programom nudi određene nastavne jedinice, ali, još uvijek to nije dovoljno. Nastavni predmet Informatika bi dakako mogao pružiti više, kako znanja, tako i preporuka za zaštitu od digitalnog nasilja. Nakon predstavljanja rezultata, možemo zaključiti da odjeljske zajednice, kao i njihova

organizacija i realizacija nude određeni broj tema iz područja digitalnog nasilja. Samim tim, nastavnici zaista malo razgovoraju sa svojim učenicima na ovu temu u sklopu odjeljenske zajednice. Nastavnici koji su razrednici trebaju više posvetiti vremena, kako svog, tako i vremena za realizaciju odjeljenskih zajednica, temama koje su aktuelne u društvu. Nastavnik uvijek može da pripremi sam, ili pak da delegira učenike koji će određene teme predstaviti svojim školskim drugovima. Time bi jačali znanje učenika, širili njihova iskustva, te bi pružili pozitivnu povratnu informaciju da digitalno nasilje nije tabu tema društva. Također, nastavnici nastavnog predmeta Informatika imaju dakako važnu ulogu kada je prevencija digitalnog nasilja u pitanju. Nastavnici su svjesni aktuelne pojave, te veći broj ispitanika nastoji pružiti osnovne informacije i preporuke učenicima.

Glavno istraživačko pitanje je bilo da li nastavnici u okviru stručnog usavršavanja izučavaju teme koje doprinose prevenciji digitalnog nasilja. Možemo zaključiti da tek nekolicina nastavnika bira teme iz područja digitalnog nasilja kao teme za svoje stručno usavršavanje. Naravno, svako ponaosob ima svoja primarna područja koja želi usavršavati i proširivati, međutim, svaka grupa ispitanika treba da ima na umu da nosi dio odgovornosti za učenika i njegovo kako fizičko, tako i mentalno zdravlje. Ključno je razmišljati o činjenici da svako od nas ili svako dijete može da bude osoba nad kojom je izvršeno ili se vrši digitalno nasilje. Poboljšanjem sistema dakako možemo uticati da se pojava bar smanji, ako ne i iskorjenu, eventualno da se pruži adekvatna pomoć i podrška svakome. Svako od nas to zaslužuje.

Literatura

1. Ajduković, M., Marohnić, S. (2010). *Smjernice za planiranje, provedbu i evaluaciju preventivskih i tretmanskih programa zaštite djece od nasilja*, Zagreb: Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti.
2. Andrilović, V. (1986). *Metode i tehnike istraživanja u psihologiji odgoja i obrazovanja*, Zagreb: Školska knjiga.
3. Beara, M., & Okanović, P. (2010). Spremnost na profesionalni razvoj nastavnika - kako je izmeriti?, *Andragoške studije*, (1), 47-60.
4. Buljan-Flander, G. (2010). *Nasilje preko interneta-cyberbullying*, Zagreb: Poliklinika za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba.
5. Buljan-Flander, G. (2015). *Odrastanje na Internetu: Kako vratiti sigurnost u djetinjstvo*, Zagreb: Poliklinika za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba.
6. Bilić, V., Zloković, J. (2004). *Fenomen maltretiranja djece*, Zagreb: Ljevak .
7. Cohen, L., Manion, L., Marrison, K. (2007). *Metode istraživanja u obrazovanju*, Jastebarsko: Naklada Slap.
8. Crnković, M. (2012). *Šta je to elektroničko nasilje odnosno cyberbullying*, Zagreb: Poliklinika za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba.
9. Dedić Bukvić, E., Dautbegović, A., Čehić, I. i sur., (2020). *Smjernice za unaprjeđenje nastavničke profesije*, Sarajevo: Filozofski fakultet.
10. Fajgelj, S. (2007). *Metode istraživanja ponašanja*, Beograd: Centar za primjenjenu psihologiju.
11. Kodžoman, I., Velki, T., Cakić, L. (2013). Izloženost djece starije školske dobi elektroničkom nasilju. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, LIX (30), 110-127.
Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/131971>
Pristupljeno: 2.3.2020.
12. Kafedžić, L. i sar. (2013). *Studija o aktuelnom stanju u oblasti stručnog usavršavanja nastavnika u osnovnim školama u BiH*, <https://drive.google.com/file/d/0BytqqjOxTTOJck9UaGFZNGw4ODg/>,
Preuzeto:1.3.20120. godine
13. Ivankov, P. (2016). *Stručno usavršavanje nastavnika i obrazovno-vaspitna postignuća učenika srednje škole*, Banja Luka: Filozofski fakultet

14. Kuterovac-Jagodić, G. (2016). *Možemo li na temelju prediktora tradicionalnoga vršnjačkog nasilja predvidjeti elektroničko vršnjačko nasilje?*, Osijek: Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti
15. Muratbegović, E., Vujović, S. (2016). *Ponašanje i navike djece na Internetu: Stavovi djece, roditelja i nastavnika informatike*, Sarajevo: Save the Children
16. Muratbegović, A., Hasanović, E., Zečević, J., Rizvo, S., Efendić, A. (2017). *Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u digitalnom okruženju BiH*, Sarajevo: EMMAUS
17. Mužić, V. (1999). *Uvod u metodologiju istraživanja odgoja i obrazovanja*, Zagreb: EDUCA
18. Milas, G. (2005). *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima*, Jastebarsko: Naklada Slap
19. Mirković, A. (2019). *Najbolje prakse podrške deci žrtvama nasilja u digitalnom okruženju*, Beograd: Save the Children
20. Pažin-Ilakovac, R. (2012). *Školski programi prevencije poremećaja u ponašanju. Zaštita prava i interesa djece s problemima u ponašanju*. Zagreb: Zagreb: Pravobranitelj za djecu
21. Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama*, Beograd: Institut za psihologiju
22. Popadić, D., Kuzmanović, D. (2016). *Mladi u svijetu Interneta*, Beograd: Ministarstvo prosvjete, nauke i tehnološkog razvoja
23. Potkonjak, N., Šimleše, P. (1989). *Pedagoška enciklopedija 1*. Zagreb: Školska knjiga
24. Potkonjak, N., Šimleše, P. (1989). *Pedagoška enciklopedija 2*. Zagreb: Školska knjiga
25. Purgar, M. i Bek, N. (2014). Pravo odgojno-obrazovnih radnika na trajno stručno osposobljavanje i usavršavanje. *Pravni vjesnik*, 30 (2), 345-353.
Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/132106>,
Pristupljeno: 1.3.2020. godine
26. Pregrad, J., Tomić-Latinac, M., Mikulić, M., Šeparović, N. (2011). *Iskustva i stavovi djece, roditelja i učitelja prema elektroničkim medijima: Izvještaj o rezultatima istraživanja provedenog među djecom, učiteljima i roditeljima u sklopu programa prevencije elektroničkog nasilja „Prekini lanac“*, Zagreb : UNICEF
27. Prpić, I. (2006). Vršnjačko nasilje među djevojčicama. *Ljetopis socijalnog rada*, 13(2), 315-330.
Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/7708>

Pristupljeno: 2.3.2020.

28. Ružić, N. (2011). Zaštita djece na Internetu. *Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja*, IX(1), 155-169.

Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/72422>

Pristupljeno: 1.3.2020.

29. Strabić, N. i Tokić-Milaković, A. (2016). *Elektroničko nasilje među djecom i njegova usporedba s klasičnim oblicima vršnjačkog nasilja*, Zagreb: Pravni fakultet

30. Stojak, R. (1990). *Metoda analize sadržaja*, Sarajevo: Institut za proučavanje nacionalnih odnosa

31. Službene novine Kantona Sarajevo (2004). *Pravilnik o stručnom usavršavanju odgajatelja, profesora/nastavnika i stručnih saradnika u predškolskim ustanovama, osnovnim, srednjim školama i domovima učenika KS*. Sarajevo: Službene novine Kantona Sarajevo, 19/04

32. Službene novine Kantona Sarajevo (2004). *Pravilnik o stručnom usavršavanju odgajatelja, nastavnika i stručnih saradnika u odgojno-obrazovnim ustanovama*, Sarajevo: Službene novine Kantona Sarajevo, 19/04

33. Službene novine Kantona Sarajevo (2017). *Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju KS*. Sarajevo: Službene novine Kantona Sarajevo, 23/17, str.29-55

34. Šušnjara, S., Bjelan-Guska, S., Kafedžić, L., Dedić Bukvić, E., Dizdar, S. (2019). *Priručnik za visokoškolsku nastavu*, Sarajevo: Filozofski fakultet

35. Vuletić, S., Jeličić, A., Karačić, S. (2014). Bioetičke konotacije interneta. *Diacovensia: teološki prilozi*, 22(4), 525-558.

Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/134085>

36. Vujević, M. (2002). *Uvođenje u znanstveni rad*, Zagreb: Školska knjiga

37. Žilić, M., Janković, J. (2016). Nasilje. *Socijalne teme : Časopis za pitanja socijalnog rada i srodnih znanosti*, 1(3), 67-87.

Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/176988>

Pristupljeno: 25.2.2020.

10.PRILOZI

10.1. Anketa za nastavnike koji predaju nastavni predmet Informatika

Poštovanje,

u svrhu izrade završnog magistarskog rada na temu „Prevenција digitalnog nasilja kao jedan od prioriteta stručnog usavršavanja nastavnika“ molimo Vas da ispunite anketu koja je pred Vama. Bitno je naglasiti da je anketa anonimna, te da će se podaci koristiti u svrhu pomenutog istraživanja. Molimo Vas da budete što objektivniji s ciljem reprezentativnijih rezultata. Unaprijed Vam hvala na učešću i izdvojenom vremenu.

1. Spol?

- Ženski
- Muški

2. Koliko godina radite u nastavi:

- Do jedne godine
- 2-4 godine
- 5-8 godina
- 9-15 godina
- 16 i više godina

3. Koliko ste Vi lično informisani o problemu nasilja nad djecom na Internetu ili uopšte putem informaciono-komunikacijskih tehnologija?

- Vrlo slabo.
- Znam samo toliko koliko čujem na TV ili pročitam u medijima.
- Upućen/a sam u osnove digitalnog nasilja.

Vrlo dobro sam upoznat/a sa tim problemom.

4. Šta za Vas predstavlja digitalno nasilje?

---

5. Opišite značaj stručnog usavršavanja za Vas kao nastavnika.

---

6. Ukoliko ste u okviru programa stručnog usavršavanja birali oblast „digitalno nasilje“, molimo da navedete teme koje ste izučavali.

---

7. Da li se učenici u Vašoj školi podučavaju o načinima zaštite od različitih oblika digitalnog nasilja?

- Nije mi poznato da li se učenici podučavaju o tome ili ne.
- Da, takva obuka se sprovodi organizovano.
- Da, radi se na tome, ali nedovoljno.
- Ne, takva obuka se ne sprovodi.

8. Kada bi mi učenik prijavio da se našao u određenoj neugodnoj situaciji na Internetu, učinila/o bih sljedeće:

- Ne bih ništa poduzeo/la jer se ne razumijem u to.
- Savjetovao/la bi mu da ne obraća pažnju na to.
- Obavijestio/la bi roditelje i školskog pedagoga.
- Prijavio/la bih policiji.
- Uradio bih nešto drugo: _____ (Upisati)

9. Zaokružite odgovor na skali od 1-5 koji najviše odgovara Vašem mišljenju.

TVRDNJA	Uopšte se ne slažem	Ne slažem se	Neodlučan/a sam	Slažem se	U potpunosti se slažem
---------	---------------------	--------------	-----------------	-----------	------------------------

1. Nastavnička profesija zahtjeva stalno stručno usavršavanje.	1	2	3	4	5
2. Nastojim da se svake godine uključim u neki organizovani oblik stručnog usavršavanja.	1	2	3	4	5
3. Digitalno nasilje je aktuelna pojava u društvu.					
4. Nastavnici nemaju osnovno znanje o digitalnom nasilju.					
5. Digitalno nasilje je kvalitetna tema za istraživanje unutar škole.					
6. Samostalno istražujem o digitalnom nasilju.					
7. Prilikom stručnog usavršavanja birao/la sam teme iz oblasti digitalnog nasilja.					
8. Smatram da sam kompetentan/a da prepoznam znakove digitalnog nasilja.					
9. Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade KS, nastavni plan i program predmeta Informatika					

kreira za pružanje osnovnih preventivnih koraka digitalnog nasilja.					
10. Pedagoško- prosvjetni zavod KS odgojno- obrazovnim ustanovama omogućava uvid u rezultate istraživanja školske prakse i aktuelnih društvenih problema, te organizuje usavršavanje i obuku za nastavnike prema potrebama ustanove.					
11. Aktiv nastavnika informatike KS nastoji pospješiti prevenciju digitalnog nasilja u odgojno- obrazovnim ustanovama.					
12. U nastavnom planu i programu nastavnog predmeta Informatika nedostaje nastavnih jedinica koje govore o digitalnom nasilju.					

13. Broj sati koji su propisani od nadležnih organa za pohađanje seminara kao jednog od oblika stručnog usavršavanja, jesu moj glavni razlog za njihovo pohađanje.	1	2	3	4	5
14. Nije mi potrebno stručno usavršavanje.	1	2	3	4	5
15. Dužnost škole je da podučava učenike o načinima zaštite od nasilja putem IKT-a.					
16. Fenomen digitalnog nasilja je prisutan u školi u kojoj radim.					
17. Škola bi trebala da pruži pomoć djeci koja su izložena nasilju putem IKT (čak i kada se to desi van škole).	1	2	3	4	5
18. Na školskim časovima razgovaramo o aktivnostima učenika na Internetu.					
19. Nastavnik treba da prati aktivnost svojih učenika na Internetu.					
20. Znanja i vještine koje posjeduju					

nastavnici Informatike su kvalitetan resurs za prevenciju digitalnog nasilja.					
---	--	--	--	--	--

10. Koliko su Vam se puta, u protekloj školskoj godini, za pomoć obratili učenici koji su bili izloženi nekom od sljedećih oblika digitalnog nasilja:

TVRDNJA	Nijednom	1-2 puta	3-5 puta	Više od 5 puta
1.Dobili su uznemirujuću ili uvredljivu SMS poruku preko mobilnog telefona.				
2.Neko ih je snimao mobilnim telefonom i kamerom protiv njihove volje i taj snimak slao drugima.				
3.Neko ih je uznemiravao telefonskim pozivima (prijetio im, vrijeđao ih, nije htio da im se predstavi, lažno se predstavljao i sl.).				
4.Neko ih je uznemiravao preko Interneta (prijetio im i vrijeđao ih, širio laži i uvrede na njihov račun, lažno se predstavljao i sl.).				

10.2. Anketni upitnik za razrednika

Poštovanje,

u svrhu izrade završnog magistarskog rada na temu „Prevenција digitalnog nasilja kao jedan od prioriteta stručnog usavršavanja nastavnika“ molimo Vas da ispunite anketni upitnik koji je pred Vama. Bitno je naglasiti da je upitnik anonimn, te da će se podaci koristiti u svrhu pomenutog istraživanja. Molimo Vas da budete što objektivniji s ciljem reprezentativnijih rezultata. Unaprijed Vam hvala na učešću i izdvojenom vremenu.

1. Spol

M   Ž

2. Tip završenog fakulteta

a. nastavnički fakultet

b. nenastavnički fakultet

3. Kojem razredu ste razredni starješina ?

a. I

b. II

c. III

d. IV

e. V

f. VI

g. VII

h. VIII

i. IX

4. Koliko godina radite u nastavi?

Do jedne godine

2-4 godine

5-8 godina

- 9-15 godina
- 16 i više godina

5. Šta za Vas predstavlja digitalno nasilje?

---

6. Opišite značaj stručnog usavršavanja za Vas kao nastavnika?

---

7. Ukoliko ste u okviru programa stručnog usavršavanja birali oblast „digitalno nasilje“, molimo da navedete teme koje ste izučavali.

---

8. Koliko ste Vi lično informisani o digitalnom nasilju, tj. o njegovim oblicima i načinima zaštite?

- Vrlo malo znam o tome.
- Znam onoliko koliko o tome pročitam u štampi ili na televiziji.
- Nisam stručnjak, ali sam upućen/a u osnove digitalnog nasilja.
- Veoma dobro sam upoznat/a sa vrstama digitalnog nasilja i mjerama za njegovu prevenciju i suzbijanje.

9. Da li su učenici u Vašoj školi informisani o tome šta se sve smatra digitalnim nasiljem, odnosno koji se oblici korišćenja telefona, kamera i računara smatraju nasiljem i stoga nisu dozvoljeni?

- Nije mi poznato da li učenici dobijaju takve informacije ili ne.
- Da, takve informacije se učenicima jasno saopštavaju.
- Da, mada takve informacije nisu vidljive niti dostupne svim učenicima.
- Ne, takve informacije se učenicima ne daju.

10. Da li se učenici u Vašoj školi podučavaju o načinima zaštite od različitih oblika digitalnog nasilja?

- Nije mi poznato da li se učenici podučavaju o tome ili ne.
- Da, takva obuka se sprovodi organizovano.
- Da, radi se na tome, ali nedovoljno.
- Ne, takva obuka se ne sprovodi.

11. Na koji način se organizira obuka o načinima zaštite od različitih oblika digitalnog nasilja ?

---

12. Zaokružite odgovor na skali od 1-5 koji najviše odgovara Vašem mišljenju.

TVRDNJA	1. U potpunosti se ne slažem	2. Ne slažem se	3. Niti se slažem niti se ne slažm	4. Slažem se	5. U potpunosti se slažem
1. Broj sati koji su propisani od nadležnih organa za pohađanje seminara kao jednog od oblika stručnog usavršavanja, jesu moj glavni razlog za njihovo pohađanje.					
2. Nastavnička profesija zahtjeva stalno stručno usavršavanje.					

<p>3. Nastojim da se svake godine uključim u neki organizovani oblik stručnog usavršavanja.</p>					
<p>4. U okviru dosadašnjih programa stručnog usavršavanja slušao/la sam teme o digitalnom nasilju.</p>					
<p>5. Nije mi potrebno stručno usavršavanje.</p>					
<p>6. Program rada odjeljenskih zajednica obuhvata teme iz oblasti digitalnog nasilja.</p>					
<p>7. Odjeljenska zajednica je kvalitetan resurs za prevenciju digitalnog nasilja.</p>					
<p>8. Aktivnost rada na odjeljenskim zajednicama zavisi od aktuelne problematike u društvu ili školi.</p>					

13. Šta biste uradili da Vam se učenik ili učenica požale da ih je neko vrijeđao ili uznemiravao telefonom?

TVRDNJA	Uopšte se ne slažem	Ne slažem se	Neodlučan sam	Slažem se	U potpunosti se slažem
1.Upoznao/la bih s time nekoga iz školskog tima za zaštitu od nasilja.					
2.Savjetovao/la bih učeniku/ci da ne obraća pažnju na to.					
3.Posavjetovao/la bih se s kolegama ili stručnim saradnicima.					
4.Obavjestio/la bih roditelje učenika.					
5.Pokušao/la bih da utvrdim ko ih je uznemiravao.					
6.Ne bih pridavao/la naročitu važnost tome, djeca svašta pišu.					
7.Ne znam tačno šta treba raditi u takvim situacijama.					

14. Šta biste uradili da Vam se učenik ili učenica požale da ih je neko vrijeđao ili uznemiravao na socijalnoj mreži (Facebook, YouTube i sl.)?

TVRDNJA	Uopšte se ne slažem	Ne slažem se	Neodlučan sam	Slažem se	U potpunosti se slažem
1.Uputio/la bih ga/je na nekoga u školi ko se razumije u računare više od mene.					
2.Upoznao/la bih s time nekoga iz školskog tima za zaštitu od nasilja.					

3.Savjetovao/la bih učenicima da ne obraćaju pažnju na to.					
4.Savjetovao/la bih učenicima da ne posjećuju tu stranicu na Internetu ili da blokiraju osobu koja ih je uznemirila.					
5.Provjerio/la bih šta piše na toj stranici.					
6.Posavjetovao/la bih se s kolegama ili stručnim saradnicima.					
7.Obavijestio/la bih roditelje učenika.					
8.Pokušao/la bih da utvrdim ko je autor.					
9.Ne bih pridavao/la naročitu važnost tome, djeca svašta pišu.					
10.Ne znam tačno šta treba raditi u takvim situacijama.					

15. Koliko su Vam se puta, u protekloj školskoj godini, za pomoć obratili učenici koji su bili izloženi nekom od sljedećih oblika digitalnog nasilja:

TVRDNJA	Nijednom	1-2 puta	3-5 puta	Više od 5 puta
1.Dobili su uznemirujuću ili uvredljivu SMS poruku preko mobilnog telefona.				
2.Neko ih je snimao mobilnim				

<p>telefonom i kamerom protiv njihove volje i taj snimak slao drugima.</p>				
<p>3.Neko ih je uznemiravao telefonskim pozivima (prijetio im, vrijeđao ih, nije htio da im se predstavi, lažno se predstavljao i sl.).</p>				
<p>4.Neko ih je uznemiravao preko Interneta (prijetio im i vrijeđao ih, širio laži i uvrede na njihov račun, lažno se predstavljao i sl.).</p>				